

E-kursuse "Spordisotsioloogia (KKSP.03.030)" materjalid

Aine maht 3 EAP

Teemaseminar 1: Spordisotsioloogia mõiste ja spordi defineerimine

Õpiülesanded:

1. Defineerida mõiste "sport" ning aru saada spordi kui sotsiaalse nähtuse olemusest.
2. Osata tuua näiteid spordi harrastamise vormide kohta erinevates kultuurides ja keskkondades.

Mõiste "sotsioloogia" tuleneb sõnadest *societas* (lad.k. ühiskond) ja *logos* (kreeka k. mõiste, määratlus). Nagu üldiselt sotsiaalteadused, nii on ka sotsioloogia seotud ühiskonna tervikliku käsitlemisega, samuti ühiskonna funktsioonide, institutsioonide ning mõjuteguritega. Laiemalt võttes käsitleb sotsioloogia ühiskonda ning selles toimivaid tegureid ja protsesse.

Spordisotsioloogia on sotsioloogia üks rakenduslikke harusid ning sporditeaduste osa. Enamus spordisotsioloogia definitsioone sõltub sellest, kuidas sotsioloogiat kui teadust käsitletakse ning kuidas sporti sotsioloogilistest aspektidest vaadata. Mida kitsamalt spordisotsioloogiat käsitleda, seda enam on ta mõjutatud valdkonna välistest teguritest. Teisalt sõltub spordisotsioloogia defineerimine spordi kui mõiste käsitlemisest. Laiemalt võttes vaadeldakse sporti kui kultuuri ühte osa ja kui iseseisvat kultuurinähtust. Spordisotsioloogia eesmärgiks on uurida sporti kui nähtust, selle sisemist struktuuri ja rolli ühiskonnas (väline struktuur). Spordisotsioloogia käsitleb nii mikrosotsioloogilisi probleeme (indiviidi või grupi käitumine spordis) aga ka makrosotsioloogilisi teemasid (milline on spordisüsteemi organisatsiooniline struktuur). Järgnevalt esitame mõned spordisotsioloogia definitsioonid.

Heinemann (1990) eraldab spordisotsioloogias kolme valdkonda: spordiga tegelemise eeltingimused tegevuse teooriast lähtuvalt (1), spordi ja spordigruppide sotsiaalne koostis ning struktuur (2), spordi ja ühiskonna vahelised seosed (3).

Heinilä (1974) järgi käsitleb spordisotsioloogia erinevaid spordi ja liikumise liike ning nende dimensioone ühiskonna ja spordi seostes.

Lüschen (1968) määratleb spordisotsioloogia kui valdkonna, mis käsitleb teoreetiliselt ja empiirilisel mängu, sporti ja liikumist inimsuhete kontekstis.

Coakley (1998) kohaselt uuritakse spordisotsioloogide poolt seoseid spordi ja sotsiaalse ning kultuurilise keskkonna vahel eesmärgiga mõista indiviidide ja inimgruppide kogemusi sportimisel.

Spordisotsioloogia ainevaldkonna teadmiste alla kuuluvad sellised teemad nagu sport ja ühiskond, sport ja erinevad inimtegevuse valdkonnad (töö, vaba aeg), sport ja sotsiaalsed probleemid, spordi

institutsionaalsed ja organisatsioonilised küsimused, sport ja sotsialiseerumine, sport ja majandus, sport ja poliitika jne.

Tänapäeval ei ole vaid spordisotsioloogid need, kes näevad sporti kui sotsiaalset fenomeni. Poliitikud, spordiametnikud, meedia ja sportlased ühendavad üha sagedamini spordi ja ühiskonna. Eeldatakse, et eksisteerivad seosed kindla ühiskonnaliigi ja spordi vahel. Püüdes kirjeldada spordi ja ühiskonna vahelisi seoseid, tuleb meil arvestada mitmete raskustega, mis on eelkõige seotud sellega, et tänapäeval on sport niivõrd lai nähtus erinevate esinemise vormidega, mis kultuurierinevuste mängu tulekul veelgi keerukamaks muutub. On ju ilmsele, et spordi kui sotsiaalse nähtuse roll ühiskonnas on erinev Põhja-Ameerikas, Aasias või Aafrikas. Kui me vaatame ka Euroopa Liidu kontekstis, siis on näiteks jalgpalli ning selle ümber toimuvate protsesside iseloom erinev Inglismaal või Balti riikides.

Püüdes leida vastuseid küsimustele, mis tõstatavad spordi ja ühiskonna seoseid analüüsides, peame me eelkõige defineerima mõisted “sport” ja “ühiskond”. Isegi kui see tundub iseenesest mõistetav, et spordi ja ühiskonna vahel eksisteerib seos, peame me selle seose analüüsimisel arvestama mitmeid tegureid nagu näiteks poliitiline või majanduslik olukord. See muutub eriti oluliseks siis, kui me püüame mingeid nähtusi ja seoseid spordi ning ühiskonna kontekstis üldistada.

Mis on sport?

Igaüks meist, kellelt küsida “Mis on sport”, toetub vastamisel oma isiklikule kogemusele kokkupuutel spordi erinevate vormidega. Spordi esmase liigituse võib teha organiseeritud ja mitteametliku spordi vahel. Me kõik teame, mida kujutab endast organiseeritud sport tippkonkurentsi, professionaalse spordi või kohaliku sporditegevuste näol. See osa spordist on lahutamatu seotud erinevate spordiorganisatsioonide tegevusega. Organiseeritud spordi väga lai spektrum tuleb ilmsiks kui me vaatleme kõiki selle spordi vorme koolide, ülikoolide, militaarsüsteemi, tööstuse, kirikuorganisatsioonide vms näol. Me peame samuti arvestama, et organiseeritud sporti ei saa vaadelda vaid organisatsioonide raames. Organiseeritud sport laieneb ka vaba-aja ja taastustegevuseks, tervisekampaniateks ja spordi kui kehalise aktiivsuse propageerimiseks. Sporti harrastatakse väga erinevate eesmärkide ja motiividega, millega peab samuti spordi kui sotsiaalse fenomeni lahtimõtestamisel arvestama. Tihti küsitakse spordisotsioloogidelt, kas aeroobika, nooleviskamine, pentaque või male on sport või mitte? Sellisele küsimusele vastamisel peab arvestama sotsiaalse keskkonnaga, ühiskonna arengutendentside, traditsioonide, meedia tähelepanu ja mitmete muude teguritega. Seetõttu on ka spordisotsioloogid jõudnud seisukohale, et on spordi kui sotsiaalse nähtuse lahtimõtestamisel tuleks alustada definitsioonist.

Spordi all mõistetakse institutsioonilisi võistluslikke tegevusi, mis sisaldavad kas kehalist pingutust või kompleksset kehaliste võimete kasutamist indiviidide poolt, kelle osalemine on motiveeritud kas isiklikust naudingust ja välistest autasudest.

Institutsionaliseerumine on sotsioloogiline mõiste, mille all mõistetakse protsessi, mille kaudu tegevused ja organisatsioonid ajaliselt ning tegevuslikult standardiseeritakse. Institutsionaalsed tegevused omavad formaalseid reegleid ning organisatsioonilist struktuuri tegevuste tagamiseks.

Spordi institutsionaliseerumise protsessi iseloomustab:

1. Tegevuse reeglid muutuvad standartseteks. See tähendab, et organiseeritud spordil on oluliselt teistsugused reeglid võrreldes selle spordiga kui inimesed saavad spordiväljakul kokku selleks, et ennast vormis hoida või sõpradega kohtuda. Need reeglid on midagi olulisemat, kui lihtsalt individuaalsed huvid ja soovid.
2. Kinnipidamine reeglitest. Võistlusmääruste- ning reeglite ranget täitmist nõutakse eelkõige spordivõistlustel, mitte aga mitteorganiseeritud kehalistes tegevustes.
3. Oluline on järgida tegevuse organisatsioonilisi ja tehnilisi aspekte. Täpselt on kindlaks määratud nii võistlejate riietus, võistkondade arv kui ka spordivõistlustega seotud tehnilised küsimused.

Spordi defineerimise viimane aspekt on seotud indiviidi sisemise ja välise motivatsiooniga. Organiseeritud sport eristub mitteorganiseeritud sportimisest ning mängust. Esimese näitena võiks tuua lapsed, kes on spontaanselt haaratud kehalistesse tegevustesse ilma mingite kitsendatavate reeglitega. Show-laadsed etendused (näiteks ameerika maadlus) on aga pigem meelelahutuslikud ettevõtmised, mitte aga sport selle sotsioloogilises tähenduses. See aga ei tähenda, et sport ei võiks sisaldada nii mängu kui ka meelelahutuse elemente.

Spordi sellisel defineerimisel on ka teatud ohud. See on seotud sellega, et nii eristame me spordi liikumise vormidest, mis sisaldavad küll kehalisi tegevusi, kuid ei ole institutsionaalsed ja võistluslikud tegevused. Seega võib sport muutuda suhteliselt kitsaste inimgruppide tegevuseks, kellel on ressursse ja võimalusi kehalise tegevuse võistluslikuks organiseerimiseks.

Spordi tunnusjooned

Enamus spordisotsiolooge on nõus, et spordi defineerimisel peab arvesse võtma teatud tunnuseid, mis seda inimtegevuse liiki iseloomustavad. Nendeks on:

1. Kehaline aktiivsus

Spordi peamine tunnus on kehaline aktiivsus, mis on omane igale spordialale ning nõuab teatud kehalist võimekust ja oskusi. Kehalise võimekuse tõstmine omakorda nõuab reeglina planeeritud tegevust e treenimist.

2. Sisu ja tähendus

Erinevalt liigutusvilumustest, mida me kasutame igapäevases töös, on sportlikud tegevused mitteproduktiivsed. Neid võib isegi mõningase mõõndusega nimetada kunstlikeks. Sportlikud tegevused ei ole inimkonna eksisteerimise hädavajalik osa ning nad nõuvad enamusel juhtudel organiseeritust. Reaalse elu sündmuste ritualiseerimine ja sümboliseerimine, samuti enda täiustamine spordi kaudu annab spordile iseseisva tähenduse, erinedes seetõttu igapäevasest tööst ja tootmisest. Kuigi mõningad spordialad nagu kalastamine või autosport omavad küll teatavad produktiivset elementi, on nende puhul tegemist eranditega ning spordi kontekstis nad produktiivset tähendust ei oma.

3. Tulemuslikkus

Tulemus on spordis oluline komponent. Sportlik tegevus nõuab standardide seadmist, saavutamist ja ületamist. Jõupingutus ja pinge on sportlaste poolt vabatahtlikult aktsepteeritud kui spordiga loomulikult kaasuvad psühholoogilised nähtused. Üksikud spordialad (näiteks võistlustants) hindavad aga ka liigutustegevuse mittetulemuslikke (esteetilisi) komponente, ehkki ka nendel aladel seatakse sportlased lõppkokkuvõttes tulemuste alusel pingeritta.

4. Spordiorganisatsioonid

Selleks, et tegeleda spordiga koos teistega vajatakse sotsiaalseid struktuure võistkondade, klubide jms näol. Seega iseloomustab sporti organiseeritus, võistlussüsteemide olemasolu ja kindlad reeglid (võistlusmäärused). Seetõttu ei saa mitteformaalseid spordi vorme nagu laste meelehutuslik sportimine või kepikõnd kodulähedasel kergliiklusteel liigitada organiseeritud ja struktueeritud spordi alla.

5. Spordi reeglid

Spordiga seotud tegevused on vähemal või suuremal määral seotud reeglitega. Reeglite tähtsusest spordis tuleb jutte kursuse hilisemas faasis.

6. Eetilised väärtused

Sellised väärtused nagu osalejate heaolu, ebavõrdsuse puudumine, võistkonna vaim ja *fair-play* on spordiga seotud eetilised väärtused, mida suurema osa sportlaste poolt tunnustatakse. Erinevalt spordi määrustest on siin tegemist "kirjutamata reeglitega", millede rikkumist otseselt küll ei karistata, aga millede täitmist osalejatelt oodatakse.

7. Isiklik kogemus

Spordile on iseloomulikud kehaline vormisolek, elukvaliteedi tõus, enesemääratlemine, risk ja seikluslikkus, mis rikastavad inimeste elu. Siia lisanduvad ka juba eelnevalt spordi definitsioonis välja toodud sisemine ja väline motivatsioon liikuda ja erinevaid spordialasid harrastada.

Seega tuleb spordisotsioloogide vaatevinklist lähtudes spordi alla kuuluvateks lugeda vaid nimetatud seitset tunnust omavaid kehalisi tegevusi. Sellest tulenevalt tekib aga küsimus, kas sellised spordialad nagu male või bridz ei kuulugi spordi alla, kuna nendes puudub kehalise tegevuse komponent või see ei oma tulemusel mingit tähtsust? Samuti on erivates kultuurikeskkondades spordi määratlemisel erinevused, mida tuleb kindlasti arvesse võtta.

Kokkuvõtteks: sport on institutsionaalne võistluslik tegevus, mis sisaldab kehaliste võimete ja oskuste kasutamist eesmärgiga kas saavutada tulemus või osaleda enda heaolu ja tervise parandamise eesmärgiga. Lähtuvalt kultuurikeskkonnast ja traditsioonidest võivad spordi alla kuuluda vägagi erinevad kehalise tegevuse vormid.

Teemaseminar 2: Sport ja ühiskond

Õpiülesanded:

1. Aru saada spordi rollist erinevates eluvaldkondades.
2. Tuua näiteid spordi ja ühiskonna koosmõju ja vastuolude kohta.

Nagu eelnevalt mainitud, on spordi puhul tegemist sotsiaalse fenomeniga, millega on seotud sajad miljonid inimesed kas pealtvaatajate, osalejate või meediatarbijatena. Seetõttu on selge, et on vaja mõista seoseid spordi ja ühiskonna vahel. Sport kui privaatne tegevus ja sport kui mäng on kõige üldisemad mõisted, mis on kaasnenud spordiga aastakümneid. Sport paiknes pikka aega teiste ühiskonnas oluliste valdkondade seas suhteliselt vabas ruumis. See ruum oli kiivalt kaitstud teiste sotsiaalsete nähtuste, eriti poliitika eest. Eelmise sajandi 80ndatel aastatel jõudsid spordisotsioloogid seisukohale, et idee spordist kui isoleeritud ruumis paiknevast nähtusest ei pea paika.

Sport tänase ühiskonna naturaalse osana omab arvukaid seoseid teiste ühiskonna süsteemidega. Eriti tihe on see seos nende ühiskonna sektoritega, mis mõjutavad kõige olulisemalt elutegevust so majanduse- ja tööhõivega. Kuigi tänapäeval peaaegu keegi spordi ja ühiskonna seost ei eita, on siiski selgusetu selle seose liik ja kvaliteet. Filosoofid, sotsioloogid, poliitikud ja spordiametnikud näevad seoseid spordi ja ühiskonna vahel üpris erinevalt. Järgnevalt esitame kaks vastandlikku mudelit, mis iseloomustavad spordi rolli ühiskonnas.

Sport kui ühiskonna soovitatav partner

Liikumine on universaalne inimtegevuse nähtus, mida võib kohata peaaegu kõikides kultuurides tantsude, mängude ja võistluste näol. Spordiliikumise esimene tüüpiline vorm kujunes siiski välja suhteliselt hilja seoses muutustega majanduse, riikluse ja ühiskonna arengus. Tänapäeva spordi tunnusjooned arenesid välja kapitalistlikus tööstusühiskonnas Inglismaal 18. sajandi lõpus. Järgnevalt arenes sport edasi ka teistesse ühiskondadesse paralleelselt industrialiseerumisega ning sellega kaasnevate urbaniseerumisega, klassibarjääride tekkimisega ning eriti tulemuslikkuse ja konkurentsi rõhutamisega. Seega toimus spordi arenemine peaaegu paralleelselt ühiskonna üleminekuga feodaalsüsteemilt kapitalismile. Ei ole juhuslik, et spordile on iseloomulikud kolm printsiipi: võrdsus, saavutusvõime ja reeglid. Neid põhimõtteid saab paremini rakendada just spordis võrreldes teiste inimtegevuse valdkondadega.

Sport ei ole ainult nähtus, mis areneb paralleelselt ühiskonnaga, vaid on ideaalne mudel saavutuslikkusele suunatud ühiskonna iseloomustamiseks. Ühiskonna seisukohalt vaadatuna oleks vajalik tutvustada lapsi ja noorukeid spordi olemuse ja funktsioonidega kooli kehalise kasvatus

seisukohast vaadatuna. Saavutusmotivatsioon, aus võistlus ja reeglid on väga vajalikud ühiskonna kultuuri säilitamisel. Seega peab toetama spordis avalduvate väärtuste integreerumist ühiskonda, eriti kõrgema elatustasemega riikides.

Sport võimaldab vahetut kogemust ning iga inimene vajab normaalseks elutegevuseks liikumist (mida saab spordi kaudu), kehalist proovilepanekut ja kompetentsuse rahuldamist. See võimaldab kogeda positiivseid emotsioone ning leida uusi tutvusi. Samuti leidub spordis hulgaliselt selliseid suhteid, mis aitavad kõrvaldada sotsiaalseid tõkkeid suhtlemisel. Seega võib igaüks sportimisel kogeda positiivseid emotsioone vastupidiselt tavaliselt tekkivatele pingetele. Sporti võib vaadelda kui teatud kompensatsioonimehhanismi tulemaks toime igapäevase stressiga ning maandada pingeid. Samuti aitab sport struktueerida ja mitmekesistada igapäevast elutegevust.

Sotsiaalne ebaõiglus spordis

Esimene vaatekoht, mis käsitles spordi ja ühiskonna seoseid, rõhutas, et sport on loomulikult integreerunud ühiskonda ning seega sotsiaalselt aksepteeritud nähtus. Teine seisukoht on aga vastupidine, väites, et sport ei ole seotud sotsialiseerumisega ning kuna sporti toetatakse maksudega, on see suunatud vaid kapitali omanike huvide täitmisele. Sellest seisukohast lähtudes on sport kapitali utiliseerumise vorm koos kõigi sellega seotud probleemidega. Need tingimused viivad aga ebaõiglaste sotsiaalsete struktuuride tekkimisele; ühiskond saab spordist mittehumaanseid väärtusi toetades nii edukaid ning surudes alla vähemedukaid, puuetega inimesi ja vanemaealisi. Sport esindab seega edule suunatud ühiskonna ideoloogiat.

Kooli kehalise kasvatusena ja koolispordi rolliks on laste kehalise arengu tagamine ning eluks vajalike liigutusoskuste- ja vilumuste omandamine. Profisport on üheks majandustegevuse haruks, mis on viimase 20 aastaga teinud läbi väga suure arenguhüppe. Spordiklubid muutuvad äriühinguteks ning sportlasi käsitletakse üha enam turunduslike eesmärkide realiseerimise vahenditena. Laienenud on tarbijale suunatud tervisesporditeenuste arv ja mitmekesisus. Esile tungivad uued spordialad ja tervisetreeningu liigid. Tervisesport on suunatud tööjõu taastamisele, mis leiab aset nii spordiklubides kui ka mitteorganiseeritult sportides.

Töökoha sport on suunatud vahetult tavaliselt tekkivate pingete kõrvaldamisele ning seeläbi töövõime taastamisele. Samuti aitab sport tõsta firma imago ning säilitada püsivat personali. Sport militaarsektoris on kaitsevõime suurendamisel abistav vahend. Samuti on näiteks paljudes Euroopa Liidu riikides militaarsektor oluliseks tippspordi rahastajaks läbi arvukate töökohtade pakkumise sportlastele. Saksamaal, Itaalias või Austrias on laskesuustajad ja ka mõne teise spordiala tippportlased armee palgal, mis võimaldab neil spordile täielikumalt pühenduda.

Institutsionaalse spordi üheks eesmärgiks on lisaks võistlemisvõimaluste pakkumisele inimeste väärtushinnangute ja normide mõjutamine. Samuti on sport poliitiliste ja majanduslike tingimuste peegeldus ning riigi kui terviku tuntuse ja imago suurendamise vahend. Markko Märtni, Jaan Kirsipuu ja Kaia Kanepi saavutused spordis on kahtlemata aidanud suurendada Eesti tuntust maailmas ning tippsportlasi vaadeldakse sageli kui riigi tuntuse suurendamise saadikuid maailmas.

Inimeste sotsialiseerumist sporti (mida käistletakse põhjalikumalt hiljem) mõjutavad väga erinevad tegurid nagu näiteks lapseea spordikogemus või perekonnaliikmete ja vanemate eeskuju ning toetus. Samuti in inimeste motiivid spordiga tegelemisel erinevad. Ühed otsivad spordist vaheldust tööl tekkivatele probleemidele, teised soovivad püüavalt leevendada isiklikus elus tekkinud probleeme või ühinevad spordiklubiga sõprade mõjul. Samuti võimaldab sport ja spordiklubide tegevuses osalemine kaotada sotsiaalseid tõkkeid, mis eksisteerivad näiteks töökeskkonnas. Sport võimaldab mõnel inimesel kogeda sotsiaalset tõusu või rahuldada teatud saavutuslikke vajadusi. Võib öelda, et puudub ühine moodus kirjeldamiseks inimese motiive ja põhjuseid spordiklubiga ühinemiseks. Seetõttu vastab spordi ja ühiskonna seose üldistatud kirjeldamine reaalsele elule vaid teatud määral. Spordi väärtushinnangud on tihedalt seotud ühiskonnas üldiselt levinud väärtuste ning normidega. Nii on näiteks islamiriikides naiste osalemine spordis väga piiratud tulenevalt naiste rollist ühiskonnas tervikuna.

Spordi ja ühiskonna seoste täpne kirjeldamine nõuab, et me võtaksime arvesse võimalikult palju tegureid, mis mõjutavad spordisüsteemi väljastpoolt (spordi makrokeskkond). Samuti peame me arvestama spordi kui terviku sisemise struktuuriga. Spordi ja ühiskonna koostoimet võiks kirjeldada kolme astmena: ühiskond (1) – sport (2) – ühiskond (3). Esimest astet iseloomustavad spordi mitmekesised seosed erinevate sotsiaalsete struktuuridega ning spordi kultuurilised funktsioonid. Sport ei ole eraldiseisev nähtus, vaid on mõjutatud sotsiaalsetest faktoritest, millede muutumisel võib muutuda ka sport. Vaadeldes näiteks meeste ja naiste sporti võime tõdeda, et erinevused nende vahel ei ole niivõrd bioloogilise iseloomuga, vaid sõltuvad konkreetsetest sotsiaalsetest struktuuridest ja ühiskonna normidest tervikuna. Seetõttu määravad mitmed sotsiaalsed tegurid (kultuuritraditsioonid, väärtushinnangud) millistes vormides ja milline sport on populaarsem.

Teise astmena tuleb käsitleda spordi sisemist struktuuri ja protsesse. Tippsportlased on avaliku elu tegelased, kelle tegemisi kajastab meedia ning kellede väärtushinnangud kanduvad laste- ja noortesporti. Erinevat tüüpi spordilalad omavad oma sotsiaalset struktuuri ning inimeste grupid spordis kasutavad erinevaid kommunikatsiooniliike. Kolmas aste viib meid tagasi ühiskonda, näidates kuidas sport mõjutab spetsiifilisi sotsiaalseid valdkondi - perekonda, tööd, poliitikat, kirikut, haridust ning sotsiaalseid klasse. Sellele lisandub mõju ühiskonnale kui tervikule. Mõningal määral aitab sport

lahendada mitmeid sotsiaalseid probleeme, kuid samas ka varjutab teisi probleeme. Spordisotsioloogid püüavad vastuseid leida sellistele küsimustele nagu "Kuidas mõjutab sport ühiskonna sotsiaalset sidusust?" või "Kas spordi kommertsialiseerumisega kaasneb spordi eetiliste väärtuste kahanemine ning kuidas seda protsessi peatada?"

Sport ja poliitika. Sport osutub sageli tööriistaks või vahendiks poliitikas. Tuletame kasvõi meelde 1979.a. Venemaa sissetungi Afganistani ning sellele järgnenud läänebloki riikide boikotti Moskva suveolümpiamängudel millele omakorda järgnes idabloki riikide (mitte kõikide) boikott 1984.a. Los-Angelesi olümpiale. Alles 1988.a. Seolis said kõik maailma tugevamad sportlased peale boikotte taas olümpiamängudel võistelda.

Sport ja majandus. Sporditööstus on üks kiiremini kasvavaid tööstusharusid maailmas. Ühelt poolt on tegemist reaalseid tooteid ja teenuseid pakkuvate firmadega (näiteks Nike või Adidas), mis kasvatavad endi turgu ning müüginäitajaid. Teisalt on tegemist selliste meelelahutusliku iseloomuga "teenuste" mahu kasvuga, mis on seotud spordi tarbimisega laiemalt. Näiteks teevad inimesed kulutusi hooajapiletite, fänniatribuutika jne ostmiseks ning see suurendab kõik spordiklubide ja firmade tulusid ning sporditööstuse käivet tervikuna. Spordiürituste korraldamine omab kohaliku piirkonna majanduse elavdamisel majanduslikku efekti (ehkki suhteliselt lühiajalist). Uued töökohad, väliturismi kasv ning investeringud spordi infrastruktuuri aitavad kõik kaasa majajanduskasvule piirkonnas.

Sport ja meedia. Tänapäeval loetakse meediat sporditööstuse kõige olulisemaks katalüsaatoriks kuna meedia kaudu liigub suurem osa sponsorite ja partnerite reklaamirahadest. Lisaks võimaldab meedia viia spordi kui teenuse tarbimise iga huvilise koju või töölauala, mis suurendab spordi kättesaadavust ühiskonnas. Meediakorporatsioonid on ühed suuremad rahvusvaheliste võistluste toetajad ostes võistluste ülekandeõigused ning müües need omakorda edasi firmadele, kes on huvitatud enda reklaamimisest. Olümpiamängud, jalgpalli MMid või Super Bowl Ameerikas on head näited selle kohta kuidas meedia võib mõjutada sadade miljonite inimeste elusid võistluse toimumise ajal.

Sport ja religioon. Religioon on spordis sageli segatud poliitikaga. Samas on mitmed religioossed ühendused (näiteks Noorte Meeste Kristlik Ühendus) olnud spordiga seotud väga pikka aega ning mängivad selle arengus olulist rolli. Religioon võib olla spordi arengule ka takistavaks jõuks-islamiriikides on naiste sportimine sisuliselt keelatud ning alles viimastel aastatel on neil avanenud võimalused võistlustel osalemiseks.

Sport ja perekond. Sport on oluliseks teguriks ka peresuhete kujunemisel. Pereliikmed on esmased laste sporti sotsialiseerijad ning paljud väärtushinnangud ja hoiakud spordi suhtes kujunevad välja vanemate või õdede-vennade mõjul. Lapsevanemad on noortespordis väga oluliseks jõuks osaledes vabatahtlikena laste transportimisel treeningutele ja võistlustele, võistluste korraldamisel jne.

Kehaliseks aktiivsete vanemate lapsed on reeglina 2-4 korda kehaliseks aktiivsemad kui need lapsed, kellele vanemad kehalise treeninguga ei tegele.

Spordi sisemine struktuur

Nagu eespool mainitud, saab spordi ning ühiskonna seostest rääkida vaid suhteliselt. Viimastel aastakümnetel on sport mitmekesisunud ning globaliseerunud, lisaks on spordi arengule iseloomulik organisatsiooniline korrastatus ning professionaalsuse tõus ürituste korraldamise või treenimisvõimaluste pakkumise osa.

Järgnevalt toome välja erinevaid spordi mudeleid.

1. Professionaalse ja kommertsspordi mudel sisaldab sporti kui meelelahutust ja toodet, mida on võimalik müüa.
2. Organiseeritud võistlusspordi mudel sisaldab korrastatud võistlussüsteeme riikide ja regioonide tasemel ning on seotud erialaorganisatsioonide (alaliitude) tegevusega.
3. Sport, milles puudub organiseeritud võistlus ning mis põhineb liikumiserõdul, meelelahutusel, seltskondlikkusel ja eneseväljendusel. Võistlemise moment ei ole oluline ja on mõnikord isegi keelatud. See spordi mudel pakub võimaldab inimestel välja tulla igapäeva stressist ja rutiinist.
4. Alternatiivne spordi mudel rõhutab subkultuurseid tegevusi ning on vastukaaluks traditsioonilisele spordile. Siia alla kuuluvad erinevate usuliste, sooliste või muude tunnuste alusel tekkinud rühmituste sport.
5. Spordi funktsionaalne mudel käsitleb sporti kui vahendit, mis on kindlaks määratud sotsiaalsete, poliitiliste või terviseedenduslike funktsioonidega.

Spordi sisemine struktuur ja toimimine on seotud spordis kehtivate reeglitega, mis on suures osas spordile ainuomased. Analüüsides spordi sisemist struktuuri ei saa mööda vaadata eetilistest väärtustest. Erinevalt spetsiifilistest reeglitest igal spordialal eksisteerivad ühtsed moraalsed põhimõtted, millede eesmärgiks on reguleerida käitumist spordis. Kõige tuntumad moraalsed väärtused spordis on *fair-play*, koostöö, materiaalsete väärtuste puudumine ja võrdsus. Teistes elutegevuse valdkondades need moraalsed väärtused sageli ei kehti ning ärimaailma väärtuste kandumist sporti paljude humaanset sporti tagaigatsevate inimeste poolt lausa vihatakse.

Kokkuvõttes võib märkida, et seosed spordi ja ühiskonna vahel on kompleksed. Sport mõjutab mitmeid elutegevuse valdkondi ning ühiskond omakorda mõjutab sporti. Seega on seosed spordi ja ühiskonna vahel kahesuunalised. Tänapäeva sport globaliseerub ja kommertsialiseerub, mis omakorda muudab spordi sotsiaalset funktsiooni. Meelelahutustööstus ja meedia tungivad üha jõulisemalt sporti ning sportlast või spordivõistlust käsitletakse kui sporditoodet-või teenust.

Teemaseminar 3: Spordiklubide sotsiaalne roll

Õpiülesanded:

1. Analüüsida spordiklubide rolli kogukonna sotsiaalse kapitali arendamisel
2. Tuua näiteid selle kohta, kuidas spordiklubid täidavad indiviidi ja kogukonna tasemel erinevaid sotsiaalseid funktsioone

Spordiklubid on spordi organisatsioonilises ülesehituses esmaseks vabatahtliku ühinemise vormiks. Euroopalik spordimudel lähtub traditsioonidest, mille kohaselt sport ja liikumisharrastus on sündinud ja areneb vabatahtlike ühenduste- spordiorganisatsioonide tegevuse kaudu. Avalik sektor soosib spordiklubide tegevust, kuna see on kasulik nii inimestele kui ka ühiskonnale nii terviseedenduslikust, sotsialiseerivast kui ka majanduslikust aspektist lähtuvalt. Spordiklubid omavad lisaks treenimis - ja võistlemisvõimaluste pakkumisele laiemat sotsiaalset tähendust ühiskonnas. Spordiklubid toovad inimesed kokku, aitavad luua kogukondi ning loovad võimalused kollektiivse identiteedi tekkeks. Need inimeste grupid, mis on seotud spordiga, ulatuvad väikestest gruppidest, kes toetavad kohalikku meeskonda või klubi, kogu rahvuseni, kes elavad kaasa rahvuskoondise esinemistele.

Spordiklubide ja spordi sotsiaalne dimensioon on viimaste aastakümnete jooksul saanud üha suuremat tähelepanu seoses "sotsiaalse kapitali" mõistega. Sotsiaalse kapitali all mõistetakse sotsiaalseid võrgustikke, norme, väärtusi ja arusaamasid, mis soodustavad koostööd grupi sees ning gruppide vahel. Mõned näevad sotsiaalse kapitali kui "kogukonna" iseloomustamise uut definitsiooni. Sotsiaalset kapitali mõõdetakse reeglina inimeste sotsiaalsete suhete tiheduse, nende spordiklubides ning muudes organisatsioonides osalemise ulatuse, teineteise usaldamise ning jagatud väärtuste ja normide aktsepteerituse alusel. Sellised rahvusvahelised organisatsioonid nagu Maailmapank ja OECD ning paljude riikide valitsused on koostanud programmid sotsiaalse kapitali väärtustamise kohta. Robert Putnam on väitnud, et "...sotsiaalne kapital võib mõjutada kõike alates imikute suremusest kuni kogukonna vägivalduse vähendamiseni" (Putnam, 2002). Teiste sõnadega väljendades on sotsiaalne kapital kui ressurss, mida saab kasutada kogukonna arenguks.

Spordisotsioloogilistes uuringutes on sporti sageli peetud sotsiaalse kapitali loomise võtmefaktoriks. Seetõttu loetakse inimeste spordiklubides osalemise määra langemist üheks sotsiaalse kapitali nõrgenemise indikaatoriks. Näiteks Ameerika Ühendriikides on viimase paarikümne aastal jooksul hüppeliselt langenud koos sõprade- või tuttavatega keegli mängimine ning kohalikes liigades võistlemine. Inimesed käivad küll keeglit mängimas, kuid teevad seda rohkem

üksinda, mitte aga koos sõpradega. Spordisotsioloogid ei näe selles probleemi kui kehalise aktiivsuse langust vaid selles, et kollektiivsete tegevuste vähenemine nõrgendab kogukonna sotsiaalset kapitali. Uuringud teistes riikides kinnitavad järeldust, et kollektiivne osalemine spordis mõjutab positiivselt sotsiaalset kapitali (Delaney, 2005; Daly, 2004). Sport ja spordiklubides käimine on oluliseks vabatahtlike osalemisel. On leitud, et sport kui sotsiaalse tegevuse valdkond, panustab vabatahtlikkuse kui nähtuse tekkeks enam kui ükski teine elutegevuse valdkond. Inimeste vabatahtlik tegevus ning osalemine kogukonna tegevustes on samuti üks sotsiaalse kapitali arengu näitajatest. Kui me aga võrdleme spordis vabatahtlike osalemise näitajaid Eestis ja "vanades" Euroopa Ühenduse riikides, näeme, et erinevus on mitmekordne. Selle põhjused võivad olla nii sotsiaalsed, majanduslikud kui ka personaalsed. Vaba aja puudumine ning liigne tööalane hõivatus, samuti leibkondade majanduslik olukord on need põhjused, miks eestlased kodudest vähem välja tulevad ning vabatahtlikena spordis ja ka teistes tegevusvaldkondades kaasa loovad. Üks võimalikest põhjustest võib aga olla ka tõsiasi, et meie spordiklubidel ei ole tekkinud selliseid traditsioone ("juuri") võrreldes teistes riikides tegutsevate klubidega. Analüüsides probleemi, miks kohaliku jalgpalliliiga mängude pealtvaatajate arvud on suhteliselt tagasihoidlikud, jõudis Eesti Jalgpalli Liidu president Aivar Pohlak järelduseni, et probleem ei ole mitte alaliidu tegevuses(tuses), vaid selles, et jalgpalliklubidel puudub identiteet. Enne kui see ei teki, ei saa alaliit või keegi teine suurt midagi ette võtta, et pealtvaatajate arvu oluliselt suurendada. Maailma ühel tuntumal jalgpalliklubil Manchester Unitedil on erinevate hinnangute alusel 75-250 miljonit fänni üle kogu maailma. Need fännid elavad kaasa klubi sportikule esinemisele kui samas panustavad oluliselt ka rahaliselt klubiga seotud fännitribuutika ostmisel. Loomulikult tuleb arvesse võtta, et Eesti on igas mõttes väikeriik, ning siin sisuliselt puuduvad võimalused globaalsete spordibrändide tekkimiseks. Siiski on meie spordiklubidel veel pikk tee käia loomaks kohaliku kogukonna või terve rahvuse tasemel olulisi väärtusi, mis suurendaksid sotsiaalset kapitali. Eesti meeste jalgpallikoondise mängud Euroopa meistrivõistluste alagrupi ning seejärel *play-off* mängudel Iirimaa rahvuskoondise vastu olid eelmisel aastal Eestis ühiskondlikus plaanis üks olulisemaid sündmusi. See näitab, et tingimused inimeste ühendamiseks spordi kaudu on loomulikult olemas ka Eestis. Küsimus on traditsioonide tekkimises. Fänniorganisatsioonide loomine ja areng võtab aega saavutamaks ühiskonnas sotsiaalselt siduvat rolli.

Inimestele, kes tegelevad tervisespordiga klubides, pakub sport võimalusi koostööks, uute tutvuste sõlmimiseks ja sotsiaalse elu rikastamiseks mida üksinda treenides reeglina ei juhtu. Olles neid väärtusi kogunud, ei taha inimene neist tavaliselt loobuda. Nimetatud väärtuste kogemine näitab, et sport omab olulist rolli inimeste elukvaliteedi ja heaolu suurendamisel. Spordi mõju ei piirdu üksnes individuaalsete kasudega, vaid nagu korduvalt rõhutatud, ulatub see läbi harrastaja ka

perekonda ja tööle. Tippспорт mõjutab kindlasti ka ühiskonna poliitilist süsteemi, kuid kas me ikka teame spordi tegelikest funktsioonidest ümbritseva keskkonna sotsiaalsete süsteemide suhtes? Arvestades spordi üldiseid funktsioone (mis on laiemalt hinnates spekulatiivsed), peame me küsima, millist mõju omab sport tegelikult? Kas mängija, kes käitub ausalt spordiväljakul on aus ka igapäevases elus? Kas aktiivne sportimine aitab edukamalt toime tulla ka igapäevaelus ja tööil? Kas sotsiaalne staatus, mis on saavutatud spordis, kandub üle ka tavaellu? Kas sport võib aidata inimest sotsiaalsel edasijõudmisel? Nendele ja paljudele teistele küsimustele puudub spordisotsioloogidel vastus. "Sportlaslikkus või spordimehelikkus" on kahtlemata tunginud ka mitmetesse teistesse sotsiaalsetesse valdkondadesse. Tüüpiliste spordi terminite kasutamine poliitikas ei ole samuti võõras. Spordis levinud väärtused on muutunud olulisteks ka väljaspool sporti. Nii on tööstuses kasutusel mitmed spordist tulnud väärtused (tulemuslikkus, võistlusmoment). Siiski on see spordi eetiliste põhimõtete ülekandumine teistesse elusfääridesse paljuski spekulatiivne ning uuringute tulemused vastukäivad. Kuna spordi mõju ümbritsevale sotsiaalsele keskkonnale on laiaulatuslik, käsitleme järgnevalt seda mõju vaid spordiklubide tegevuse aspektist lähtuvalt.

Üldisemalt võttes võiks spordiklubi funktsioone ühiskonnas käsitleda indiviidi ja kogukonna aspektist lähtuvalt. Nagu eelnevalt mainitud, pakub spordiklubides treenimine inimesele mitmeid psühholoogilise ja sotsiaalseid eeliseid võrreldes individuaalselt treenimisega. Kogukonna tasandi funktsioonidest rääkides on oluliselt kogukonna sotsiaalse kapitali suurendamine, koostegemise võimaluste laiendamine, treenimise ja võistlemise võimaluste pakkumine jne. Järgnevalt toome esile need tegurid, mis iseloomustavad spordiklubis osalemist lähtuvalt nii indiviidi kui ka kogukonna perspektiivist.

- Spordiklubis treenimine soodustab käitumist, mis on tööil sageli piiratud bürokratilise piirangutega.
- Spordiklubis tunneb indiviid vastutust enda tegevuste eest, mis tööil võib olla pärsitud alluvussuhetega.
- Spordiklubis võib vahetult kogeda õnnestumisi, mida tavaelus ei pruugi juhtuda
- Tegelikkus muutub spordis tajutavaks ja kogetavaks erinevalt igapäevasst elust, kus sageli toimub reaalsuse moonutamine.
- Spordiklubi on kohaliku elu üks vorme, mis võimaldab intensiivset ja isiklikku osavõttu
- Spordiklubi loob võimalused kodus või tööil tekkinud stressi maandamiseks

- Spordiklubi pakub vaimset ja emotsionaalset kogemust mängude, võistluste ja koostöö näol
- Spordiklubis toimub erinevate elanikkonna gruppide integreerumine
- Spordiklubides toimub ühiskondlikelt aktiivsete inimeste väljaselgitamine, kuna sportlik tegevus pakub võimalusi juhtimise demokraatlike vormide omandamiseks.

Nimetatud funktsioonid teevad spordiklubi ideaalseks kogukonda sotsiaalselt ühendavaks süsteemiks. Vale oleks aga arvata, et need positiivsed sotsiaalsed funktsioonid tekiks klubides automaatselt. Spordiklubi sotsiaalsete funktsioonide täitmine sõltub olulisel määral klubi juhtidest ja liikmeskonnast. Ühised väärtused, koos treenimine ja vaba aja veetmine, võistluste ja muude spordiga seotud ürituste korraldamine või koduklubi sportlaste esinemisele kaasaelamine loovad võimalused sotsiaalse sidususe tekkeks klubis.

Kokkuvõtteks märgime, et spordiklubid kui organisatsioonid omavad olulist rolli nii kogukonna kui ka üksikisiku seisukohast vaadatuna. Klubides saavad kokku ühiskonnas aktiivsed inimesed ning see suurendab kogukonna sotsiaalset sidusust. Koos organiseeritud võistlus või kodukandi meeskonnale kaasaelamine tekitab positiivset emotsiooni ning ühistunnet.

Teemaseminar 4: Reeglid spordis ja kehalises kasvatuses

Õpiülesanded:

1. Analüüsida reeglite olemust ja vajalikkust spordis
2. Tuua näiteid selle kohta, kuidas meedia on mõjutanud reeglite muutusi spordis

Spordi üheks tunnusjooneks on reeglite olemasolu. Reeglid ja võistlusmäärused võivad olla erineva rolliga. Professionaalses spordis ja võistlusspordis on reeglid olulised tegevuste vormi ja sisu määramisel ning selle kaudu ka sportlaste soorituse reguleerimisel. Selleks, et kehtestatud reegleid ja määrusi täpselt järgitaks, on spordis kasutusel kohtunikud ehkki tänapäevaste tehnoloogiate areng ja kasutuselevõtmine on inimliku faktori rolli vähendanud. Siiski ei kujuta ette aega, mil kohtunikke võistlustel enam üldse ei oleks ning nended rolli täidaksid kõrgsageduslikud videokaamerad, arvutid, GPSid või muud tehnilised lahendused. Need võivad küll kohtunike tegevust abistada, kuid reeglitest kinnipidamisel ei kao inimliku faktori roll ilmselt mitte kunagi. Tervisespordis ja eriti laste vaba aja spontaanses liikumises on reeglite roll märksa vähemolulisem. Lapsed võivad küll üldlevinud reegleid spordis teada ja neid teatud piirides ka järgida aga kui tegemist ei ole ametlike lastevõistlustega on levinud, et lapsed, nende vanemad ja treenerid muudavad reegleid vastavalt hetkevajadustele ja olukorrale.

Kooli kehalises kasvatuses on kasutusele võetud paljud reeglid, mis pärinevad spordist. Samas on neid reegleid ka muudetud, kuna kehalise kasvatus eesmärgiks ei ole paremuse väljaselgitamine ning võistlemine vaid hoiakute kujundamine, liigutusvilumuste õpetamine ning sotsialiseerumine sporti. Vaadeldes kooli kehalist kasvatust üldlevinud didaktiliste printsiipide alusel näeme, et spordireeglite jäik integreerimine kooli võib põhjustada mitmeid probleeme. Arvestades laste erinevat kehalist arengut, huvisid ja võimeid, on spordialade ja harjutuste reeglite integreerimisel koolisüsteemi tehtud arvukalt muudatusi. Ühest küljest on kehaline kasvatus orienteeritud võimalikult paljude spordireeglite täpsele ülevõtmisele spordist. Seetõttu on kooli kehalises kasvatuses aluseks võetud spordialade üldlevinud reeglid. Teisest küljest järgivad õpetajad neid reegleid sellises ulatuses, mida nad peavad vajalikuks. Tuues näiteks korvpalli, on ilmne, et koolis muudetakse ajalisi ja mõõtmelisi reegleid (mängu kestvus, korvi kõrgus jne), kuid jälgitakse teatud tehniliste elementide sooritamise reegleid ("jooksu" registreerimine). Siiski sõltub spordireeglite järgimise koolides väga palju õpetajast ning konkreetsest olukorrast. Kõige olulisemate spordireeglite tutvustamine õpilastele on vajalik ka üldhariduslikus mõttes, et lapsed oleks

võimelised neid kasutama ka väljaspool kooli. Spordireeglitega tutvustamine inimestele on spordiklubide ja teiste spordiga seotud organisatsioonide üheks ülesandeks.

Mis on reeglid?

Vaadates sporditeaduste entsüklopeediat selgub, et mõiste "spordireeglid" sealt puudub ning viitena soovitatakse vaadata mõiste "mängureeglid" alt. Selline kitsas spordireeglite piiritlemine mängureeglitega on tüüpiline, kuid mitte otstarbekas. See ei võimalda kasutada spordireeglite hariduslikku tähendust laiemas mõttes. "Mängureeglid on määratletud tegevuse fikseeritud vormiga ja mängijate standartse käitumisega. See võib käsitleda kas tehnilisi või mängijate käitumise eetilisi aspekte võistkonnakaaslaste või vastaste suhtes." Esitatud definitsioon aitab kindlasti aru saada sellest, mis on spordireeglid üldisemalt võttes. Ühelt poolt on tegemist üldaktsepteeritud ja dokumenteeritud reeglitega, mida ei tohiks mitmeti mõista. Teisalt on aga tegemist reeglite konventsionaalse iseloomuga, kuna need põhinevad traditsioonidel ja juurdunud tavadel. Samuti näitab esitatud "reeglite" definitsioon seda, et reeglid on suunatud mängu tehniliste elementide sooritamise ja mängijate käitumise kohta. Esitatud "mängureeglite" definitsioon võimaldab spordireeglite mõistet käsitleda suhteliselt piiritletult. Kuna erineva iseloomuga sportimisel ei ole võimalik kõike reeglitega täpselt kindlaks määrata, osutub reeglite lahtimõtestamisel vajalikuks paindlikum lähenemisviis. Spordisotsioloogia seisukohast võib reegleid mõista kui sotsiaalset kokkulepet, mille eesmärk on reguleerida sporti ning võimaldada aktiivset osavõttu.

Reeglite diferentseerimine

Searle (1971) kohaselt omavad reeglid inimtegevuse osas väga erinevaid funktsioone. Reegleid, mis määravad ära sportliku tegevuse sooritamise lubatud vormi, nimetas ta "**määravateks**" reegliteks (n: kuulitõuget tohib sooritada ainult ühe käega). Sooritades sportliku tegevust reeglite vastaselt, tulemust ei arvestata. Määravate reeglite teiseks funktsiooniks on see, et nad reguleerivad tegevust. Lisaks määravatele reeglitele eristatakse **strateegilisi reegleid**. Sellised reeglid ei ole spordis kohustuslikud kuid neil on soovituslik iseloom. Need reeglid võimaldavad sportlikku tegevust sooritada kõige efektiivsemalt. Seega on põhiline vahe määravate ja strateegiliste reeglite vahel see, et esimesed nõuavad teatud normidest kinnipidamist, teised aga soovivad tegevust sooritada kõige efektiivsemal moel.

Lisaks on määravatele reeglitele iseloomulik see, et nad on fikseeritud kirjalikult võistlusmäärustena. Määravad reeglid peavad olema sõnastatud nii, et neid saab mõista üks-üheselt. Strateegilised reeglid aga ei ole sätestatud kirjalikus vormis ning nende järgimine on seotud spordi eetika ja üldlevinud põhimõtetega. Kõige levinumad eetilised reeglid spordis on seotud aususe, vastase aktsepteerimise, osalejatele võrdsete tingimuste tagamise ja keelatud ainete mittekasutamisega. Reeglid, mis on seotud spordi põhimõttelisemate küsimustega, käsitlevad võistlusest tulenevate tagajärgede puudumist, kohtunike erapooletut tegevust, tulemuste avalikustamist ning paljusid teisi küsimusi.

Reeglid määravad ühest küljest kindlaks sportliku tegevuse sooritamise viisi, mida võib teha ja kuidas seda teha. Teisalt reguleerivad reeglid spordi kontseptuaalseid, eetilisi ja moraalseid norme, millede järgimine ei ole kirjalikult sätestatud. Nende reeglite eiramine võib aga kaasa tuua karistusi - ebasportlik käitumine, dopingu kasutamine jne. Seega võimaldavad reeglid rakendada spordi põhimõtteid praktikas – määrustikke kirjapandud reeglid tagavad reeglina ka kirjutamate reeglite täitmise. Siiski näeme tänapäeva professionaalses spordis suhteliselt sageli reeglite eiramist ning vastase suhtes ebaausate võtete kasutamist. Üks ajakirjanduses enim tähelepanu leidnud probleeme on seotud profijalgpallurite teesklemisega mängu ajal ning vastasmeeskonnale sellega rangema karistuse nõudmine. Kuna tänapäeva profispordis on mängus väga suured rahad ning preemiad, siis viib see sageli olukorrani, kus reeglite ja määruste täitmist ignoreeritakse. Tuletame siinkohal meelde vaid Marion Jonesi või Lance Armstrongi dopinguaffääre või mängude äraandmist ning sellega kihlveopettusi jalgpallis.

Spordireeglite tähendus käitumisele

Spordireeglid kindlustavad harrastajate vajaduste rahuldamise olles eetilise ja moraalse käitumise aluseks spordis.

Spordi üldlevinud määratluse kohaselt ei eksisteeri sporti ilma reegliteta. Siiski ei saa me rääkida erinevate spordialade reeglitest kui ainsatest olemasolevatest reeglitest. Määravad reeglid kindlustavad sportliku tegevuse kooskõlas nende reeglitega, mis on seotud eetiliste ja moraalsete põhimõtetega. Reeglid, mis eksisteerivad erinevatel spordialadel, on tavaliselt välja arendatud ja läbi proovitud pika aja jooksul. Reeglid on võimaldanud inimestel tegeleda selliste spordialadega, millega nad on tahtnud tegeleda. Reeglid on olnud inimeste vajaduste ja spordiga tegelemisega seotud ootuste rahuldamise garantiiks. Ilma reegliteta ei oleks spordis osalemine võimalik. Reeglid kindlustavad selle, et me mängime korvpalli homme samal viisil kui täna.

Reeglite funktsioon nõuab, et iga osaleja jälgiks reegleid ning toetuks nendele ka teiste osalejate hindamisel. Sportlased osalevad sportlikes tegevustes vabatahtliku nõusoleku alusel järgida reegleid. Ilma sellise vabatahtliku nõusolekuta mitte ainult määravate vaid ka eetiliste ja moraalsete reeglite täitmise suhtes ei oleks sport võimalik. Iga sportlane peab eeldama, et tema kaaslane või vastane järgib reegleid samamoodi nagu tema isegi. Selline vastastikune usaldus ja vastutus teebki sportimise nauditavaks ja ausaks. Sellised mõisted nagu "usaldus" ja "ausus" iseloomustavad neid kirjutamata reegleid, mis annavad spordireeglitele sotsiaalse nõusoleku iseloomu. Kui osavõtjad rikuvad sellist nõusolekut, on sport kui sotsiaalne süsteem rikutud. Sportlasele tähendab see seda, et ta järgib üldiseid eetilisi ja moraalseid reegleid mitte aga seda, mis on talle endale vajalik. Spordireeglid on oma olemuselt universaalsed ka seetõttu, et eetilised ja moraalsed põhimõtted, mis on seotud spordi ja mänguga, on aktsepteeritud ja sarnaselt interpreteeritud kogu maailmas.

Spordireeglid on olulise tähtsusega võimete, vilumuste ja strateegia õpetamisel.

Spordireeglid on tihedalt seotud nii kehaliste võimete, liigutusvilumuste kui ka sporditaktikaga. Erinevate treeningumetoodikate efektiivsuse hindamisel peab samuti arvestama spordireeglitega. Reeglite muutmisel muutuvad ka nõuded võimetele ja strateegilistele lahendustele, mis määravad tulemuse. Rohkem kui vilumuste ja võimete arendamist mõjutavad reeglid sporditaktikat. Mida täpsemalt määratletud reeglid on, seda väiksemad on võimalused taktikaliste variantide varieerimiseks ja vastupidi. Sellised reeglid ei ole tihti kirjalikult sätestatud ning tulenevad kas spordipraktikast või uute loominguiliste lahenduste otsimisest spordis. Strateegilisi reegleid võib välja arendada individuaalselt või meeskondlikult, kuid nad ei tohi vastuollu minna spordiala määravate reeglitega. Eriti ilmne on strateegiliste reeglite tähtsus sportmängudes, kus sportlase ja ka kohtunike võime interpreteerida reegleid määrab tihti tulemuse.

Spordireeglid on inimvajadustest sõltuvad.

Nagu eelpool mainitud, on spordi üheks funktsiooniks õpetada spordiga tegelejaid järgima võimalikult täpselt spordireegleid. Siiski ei tohi spordireegleid vaadelda ainult kui juriidilist kokkulepet. Reeglite järgimise ulatus sõltub eelkõige tingimustest ja osalejate iseloomust. Nii muudetakse meelelahutuslikes sportlikes tegevustes reegleid vastavalt sellele, kuidas tegevust muuta haaravamaks. Selliste meelelahutuslike sporditegevuste juures võib tekkida moment kui spordireeglite täpne järgimine muutub takistavaks. Kuigi spordireeglid on sotsiaalselt aktsepteeritud

normid, mis on vastu võetud vastastikusel kokkuleppel, ei tähenda see seda, et reeglid on võrdselt vastuvõetavad igas tänapäeva spordi situatsioonis. Kooli kehalises kasvatuses on toimunud reeglite muutmine vastavalt pedagoogilistele eesmärkidele, laste arengutasemele ning tunni läbiviimise tingimustele. On ilmselge, et spordivahendite valikul tuleb arvestada laste soo, vanuse ning meisterlikkusega, aga samuti kooli materiaalsete tingimustega. Koolivälises kehalises tegevuses ja tervisespordis on spordireeglite muutmine üldlevinud. See tuleneb nii osalejate soovidest kui ka tõsiasjast, et spordireeglite ühte kesket ideed - tagada nende abil tulemusele orienteeritud võistlus- ei ole alati tervisespordis sobiv rakendada. Reeglite järgimine sellistes tegevustes sõltub eelkõige osalejate omavahelisest kokkuleppest. Koolis otsustab reeglina õpetaja millises ulatuses reegleid täita. Tänapäeva tervisespordis ja klubilises tegevuses ongi enamlevinumaks spordiharrastuse vormiks sellised tegevused, millede eesmärk ei ole suunatud reeglite täpsele täitmisele. Kuna sellise spordi eesmärgid ei ole seotud võistlemisega, ei ole reeglite täitmine esmatähtis. Siit tuleneb ka spordi ühe põhilise eesmärgi - kindlustada inimeste liikumisvajaduste rahuldamine - täitmine spordireeglite paindliku täitmise läbi. Kuna reeglid on inimeste poolt koostatud, võidakse neid vajadusel ja tahtmisel ka inimeste endi poolt muuta. Mitmete uute spordialade väljakasvamine traditsioonilistest aladest (rannavõrkpall ja rannajalgpall) on tingitud ka spordi kui meelelahutuse pakkumise motiivist ning siis on reegleid vastavalt ka modifitseeritud.

Vaatamata spordi populaarsusele kohtame me tänapäeval nähtust, kus inimeste vajadused sportimisel ei ole piisavalt tagatud ning seetõttu on paljud inimesed spordist eemal. Mis on sellise olukorra põhjuseks ja kuidas seda muuta? Esiteks esineb spordis nagu ka paljudes teistes valdkondades arvamus, et spordireeglid on olemuselt seadused, mida ei tohi muuta ning millede rikkumine on karistatav. Seejuures ei arvestata, et sport ja üldse kehalise aktiivsus on inimese bioloogiline vajadus, mida on moonutanud ühiskonna areng. Sellist suhtumist kohtab ka spordiametnike hulgas ning see peletab paljusid spordi juurest eemale. Teiseks sõltub teadlikkus spordireeglitest suuresti sellest, milliseid sotsiaalseid kanaleid inimene spordiga suhtlemisel kasutab. Vaadates telerist olümpiamänge näeme me reeglite täpset järgimist. Ka spordiorganisatsioonid püüavad kõikvõimalike reeglitega sporti tihti muuta lähtuvalt näiteks televisiooni nõudmistest ning vajadusest ala rohkem müüa. Turundustegevus ja majanduslikud tegurid ongi viimase paari aastakümne jooksul mänginud spordireeglite muutustes olulisemat rolli. Toome näitena murdmaasuusatamise, mis veel paarkümmend aastat tagasi on oli traditsiooniline talispordiala 4 põhilise distantsiga (15km, 30km, 50km ja 4x10 teatesõit meestel), mis kõik sõideti eraldistardist (va teatesõit). Kuna ala hakkas järk-järgult kaotama populaarsust ja meedia huvi sellise võistlusformaadi vastu langes, pidid rahvusvahelise suusaliidu ametnikud tegema kardinaalseid otsuseid olukorra parandamiseks. Järk-järgult tulid MK ja tiitlivõistluste kavva ühisstardiga sõidud ning seejärel sprint.

Loodi selline atraktiivne ja meedias hästi jälgitav ning populaarsust võitnud sari nagu Tour de Ski. Tulemuseks oligi ala vaatajaskonna tõus ning sponsorrahade suurenemine, mis on ala arendamise seisukohalt väga oluline. Sarnaseid muudatusi võistlusreeglitest, mis tulenevad soovist muuta spordiala telegeenilisemaks, on tehtud ja tehakse ilmselt ka edaspidi paljudel teistel spordialadel.

Kokkuvõtvalt tuleb märkida, et sport ei saa eksisteerida ilma reegliteta. Reeglid spordis on kas määravad ehk kohustuslikud, millede rikkumisel tulemust ei arvestata, või strateegilised. Viimaste järgimine ei ole kohustuslik võimaldades siiski tegevust sooritada esteetilisemalt või ökonoomsemalt, mis on tähtis osalejate tervise seisukohast. Ümbritseva keskkonna mõju, seda eriti majanduslik surve, on viimastel aastatel viinud spordireeglite olulisele muutmisele. Alaliidud on seatud majandusliku ja turundusliku surve alla muuta ala müüdavamaks ning sellest lähtuvalt on võistlusreegleid ja määrusi muudetud. Siiski ei ole lähitulevikus ette näha, et traditsiooniliste ja populaarsete spordialade (näiteks jalgpall) reeglite osas võetaks vastu kardinaalseid muudatusi. Isegi sellise muudatuse, nagu videokorduste kasutamine selgitamiseks välja kas pall ületas väravajoone, vastuvõtmine on leidnud palju kriitikat, ehkki see muudatus aitaks kohtunike tegevust oluliselt ning vähendaks inimliku veafaktori osakaalu otsuste tegemisel.

Teemaseminar 5: Sport ja sotsialiseerumine

Õpiülesanded:

3. Defineerida "sotsialiseerumine spordis" ning mõista seda mõjutavaid tegureid.
4. Koostada lühiessee teemal "Minu sotsialiseerumine sporti".

Sport ja sotsialiseerumine sporti puudutab mingil eluetapil ilmselt igat inimest. Isegi kui lapsel puudub igasugune huvi sportimise vastu ning tema perekonnas või sõprade ringis mitte keegi ei spordi (mis on suhteliselt haruldane olukord), tuleb tal lasteaia liikumisõpetuse või kooli kehalise kasvatuse tunnis füüsilisi tegevusi sooritada. Lisaks vahetule kehalisele tegevusele on osa sotsialiseerumisest sporti seotud ka mittevahetu osalemisega, millega inimene samuti kokku puutub. Teleülekande vaatamine, uudiste kuulamine või spordi kohta info hankimine internetist on kõik sotsialiseerumise liigid, mis spordiharrastuse väljakujunemist mõjutavad.

Spordisotsioloogid ja mitte ainult nemad esitavad spordi sotsialiseerumise teemat käsitledes mitmeid küsimusi:

- Miks on mõned inimesed kirglikult huvitatud sportimisest või selle vaatamisest aga mõned inimesed ei ole?
- Miks ja kuidas identifitseerivad mõned ennast „sportlasena“?
- Millal ja miks inimesed lõpetavad spordiga tegelemise ja mis on selle tagajärjed?
- Kuidas mõjutab spordis osamine igapäevast elu, isiksust, suhteid, karjääri, elukvaliteeti või vaimsust?

Neid ja paljusid teisi probleeme püüavadki sporditeadlased uuringutes käsitleda ning tulemused on kindlasti huvipakkuvad ka praktilisest seisukohast võttes. Nii on näiteks arvukad uuringud näidanud, et lapseas on põhiliseks sotsialiseerivaks jõuks spordiharrastuse kujunemisel perekond; noorukieas lisandub sellele jõuliselt aga eakaaslaste ja sõprade mõju.

Spordisotsioloogid toovad sotsialiseerumisel sporti välja kolm olulist protsessi:

- Protsessid, mis mõjutavad spordiga tegelemise alustamist ja selle kestvust;
- Protsessid, mis mõjutavad spordiala valiku muutust ja väljalangevust;
- Protsessid, mis põhjustavad spordis osalemisega seotud vastuolusid.

Mis on sotsialiseerumine?

Sotsialiseerumise mõiste defineerimisel ei ole kasutusel ühtset määratlust. Seetõttu esitame järgnevalt kokkuvõtte nendest määratlustest, millega sotsialiseerumist iseloomustatakse.

Sotsialiseerumine on protsess, milles inimene omandab kultuuri ning õpib tundma ennast, oma sotsiaalsed mina, areneb välja arusaam sellest, kes ta on. Lähtuvalt eelnevast võin sotsialiseerumist sporti defineerida kui protsessi, mille kaudu omandatakse kogemused ja väärtusorientatsioon selleks, et spordis osaleda. Sporti sotsialiseerumise käigus omandatakse spordi reeglid ja tavad ning arendatakse või mõjutatakse oma identiteeti läbi spordi või spordi kaudu. Sotsialiseerumine üldisemalt võttes ja sotsialiseerumine sporti spetsiifiliselt on eluaegne protsess, kuna elu ja ümbruskond muutuvad pidevalt. Raske on kindlaks määrata, millal täpselt sotsialiseerumine sporti alguse saab. On see varajane lapseiga, kui vanemad lapsed vankris treeningutel kaasa võtavad? Või koolieelne aeg, kui lasteaiakaaslased üksteiselt mänguväljakul mõõtu võtavad? Näiteid on ka selle kohta, kui sotsialiseerumine ning tõsine spordihuvi tekib alles hilises lapseas või noorukieas. Või leiab täiskasvanud inimene, kes varem ei ole spordiga praktiliselt kokku puutunud, et tema elus on midagi puudu ning hakkab tervisesporti harrastama. Seega ei ole sporti sotsialiseerumisel olemas universaalsed teed ja viisi.

Sotsialiseerumise võimalused

Sotsialiseerumisel sporti on mitmeid variante, millest levinumad on **vahetu või otsene sotsialiseerumine** ja **mudelkäitumine**. Vahetu sotsialiseerumine sporti leiab aset selle kaudu, kui inimene ise praktiliselt spordib või treenib. See saab reeglina alguse varases lapseas, kui lapsed mängides erinevaid kehalisi tegevusi sooritavad. Hiljem muutuvad mängud ja tegevused keerukamateks ning sekkuvad täiskasvanud või vanemad sõbrad. Viimaste lisandumisel laste mängu saame aga rääkida sotsiaalse õppimise protsessist. Selle all mõistetakse teatud käitumismudelite omandamist sündmuste mitmekordse lähestiku koosinemise toimele. Tegemist on õppimisprotsessiga, mis toimub enamasti teistega suhtlemise või teiste inimeste käitumise jälgimise teel. Näitena toomegi laste mänguväljaku, kus väiksemad lapsed jälgivad vanemate laste tegevusi ning mängu ning püüavad neid imiteerida e jälgendada. Kui selline tegevus toimub mitte ühekordselt vaid korduvalt, omandatakse mallisiku või mudeli käitumine seda lihtsalt pealt vaadates ja hiljem reprodutseerides. Keerulisemate kehalises tegevuses kasutatavate käitumisviiside omandamine ei pruugi loomulikult kohe õnnestuda. Lihtsamate tegevuste korral suudab õpilane aga mudeli käitumist järele teha. Näiteks jalgpalli löögi harjutamisel on tegevuse tulemus otse jälgitav ja pole kahtlust, et õpilane, kes tahab seda oskust parandada, püüab ka oma liigutusi korrigeerida. Sotsiaalse õppimise protsessi kirjeldamisel spordis tuleb arvesse võtta, et inimestele jäävad hõlpsamini meelde

käitumismallid, mida demonstreerivad isikud, keda nad peavad staatusest endast kõrgemaks ja kellega soovivad sarnaneda. Käitumisviise, mis jäetakse meelde kõrgema staatusega isiku (kehalise kasvatuse õpetaja või treener) tegevusviisi jägimise teel ja millede kasutamiseга kaasnevad positiivsed tagajärjed, rakendatakse muidugi tunduvalt meelsamini.

Sotsialiseerumise teooriad

1970ndatel domineeris sotsioloogias **funktsionalistlik teooria**, mille kohaselt inimesed on passiivsed õppijad, kes vastavalt vanuse suurenemisele peavad õppima selgeks ühiskonnas kehtivad reeglid ja neid järgima eesmärgiga anda panus ühiskonna arengusse. Seda mudelit on nimetatud ka sotsialiseerumise internaliseerumise mudeliks, kuna inimesed internaliseerivad teadlikult ühiskonna, milles nad elavad, reeglid. Toetudes internaliseerumise mudelile, pööratakse tähelepanu kolmele tunnuste grupile: 1) sotsialiseeruvate isikute tunnused (demograafilised, hariduslikud); 2) inimesed ja sotsiaalsed institutsioonid, mille kaudu sotsialiseerumine toimus (spordiklubid, meedia, vanemad); 3) sotsialiseerumise spetsiifilised tulemused (isiklikud hoiakud, väärtused ja oskused). Teadlased, kes kasutavad funktsionalistlikku teooriat, püüavad välja selgitada kes ja miks mõjutavad inimeste osalemist spordis ning kuidas sotsialiseerumine sporti aitab noortel inimestel saada ühiskonna täisverelikeks liikmeteks. Enamus uuringuid selles valdkonnas on tehtud kasutades kvantitatiivseid uurimismeetodeid ja ehkki empiirilisi andmeid on kogunenud väga palju, ei ole siiski päris selge sporti sotsialiseerumise põhjused ja kasud. Lisaks funktsionalistlikule teooriale leidis laialdast kasutust **konflikti teooria** sotsialiseerumise uuringutes. Selle teooria kohaselt mängivad sotsiaalsed ja majanduslikud tegurid olulist rolli sotsialiseerumisel sporti ning ühiskonnas tekkivad pingekolled erineva võimuhulgaga inimeste ja gruppide vahel. Paljud selle teooria pooldajad rõhutavad, et inimesed, kellede käes on majanduslik võim, püüavad seda säilitada ning enda huvides ära kasutada teiste inimeste mõjutamisel. Näiteks keskendutakse töödes vaesetest perekondadest pärit sportlaste sporti sotsialiseerumise analüüsimisele või püütakse näidata, et kesk- ja kõrgklassi inimesed kasutavad sporti kui majanduslikku hooba endi huvide maksmapanemiseks. Sotsiaalne kord ühiskonnas tuleneb selle teooria kohaselt ebavõrdset võimu omavate jõudude omavahelisest võitlusest ning spordis kehtivad selle reeglid, kelle käes on võim. Konflikti teooria rõhutab elitaarsust, spordiprogrammid on autoritaarstel alustel koostatud, militaarse stiiliga treenerid "toodavad" sportlasi, kes on sõnakuulelikud, poliitiliselt konservatiivsed ja õigustavad eesmärkide saavutamisel ebaausat tegutsemist.

Sotsiaalne toetus sotsialiseerumisel

Sotsialiseerumisel sporti on tähtis inimesele oluliste isikute sotsiaalne toetus. Sotsiaalsel toetusel on erinevaid vorme, kuid kirjanduses tuuakse välja lähedaste instrumentaalne ja emotsionaalne toetus. **Instrumentaalse sotsiaalse toetuse** all mõistetakse tegevusi, mis on seotud sportimistingimuste tagamisega kodus (spordiriie ja inventari ostmine) ning osalemaks treeningutel väljaspool kodu (transport, majanduslik toetus). Instrumentaalset toetust saadakse reeglina vanematelt, vanavanematelt või sugulastelt aga harvad pole juhtumid, kui seda toetust pakuvad treenerid. **Emotsionaalne sotsiaalne toetus** on seotud teadmiste andmisega spordi kohta (hariduslik komponent) ning psühholoogilise toetusega, mis aitavad suurendada kehalist enesehinnangut ning kujundada hoiakuid ja väärtusi spordi suhtes. Varasemate uuringute põhjal ei saa välja tuua, kumb sotsiaalse toetuse komponent on olulisem sotsialiseerumisel sporti. Selge on see, et mida kõrgem või „kvaliteetsem“ sotsiaalne toetus indiviidile on, seda kergem on spordiharrastust alustada ning jätkata. Ja vastupidi, kui vanemad ja teised perekonnaliikmed ning olulised lähedased ei toeta sotsialiseerumist sporti, on oht, et vähemalt lastel võib spordiharrastus katkeda. Täiskasvanute puhul ei ole sotsiaalse toetuse saamine ehk nii oluline sotsialiseerumisel sporti võrreldes lastega. Samas - paljud uuringud on näidanud, et rühmatreeningutel osalevate naiste treenimismotivatsiooni suurendamisel on treeningukaaslaste ning ka elukaaslaste sotsiaalne tugi väga oluline. Kõik inimesed lihtsalt ei ole sportimise seisukohalt sisemiselt motiveeritud ja enesemääratletud ning nendele on kaaslaste või sõprade sotsiaalne toetus väga oluline.

Ökoloogiline teooria ja sotsialiseerumine

Bronfenbrenneri (1979) enam kui kahe aastakümne jooksul välja töötatud ökoloogilise teooria seisukohad lapse arengu kohta võimaldavad paremini mõista ka spordispetsiifilisi arengumudeleid. Selle teooria põhiseisukohad toetuvad suuresti ideele, et lapse arengut ja sotsialiseerumist erinevatesse tegevustesse mõjutav tugevasti teda ümbritsev keskkond. Eristatakse viit üksteisega seotud süsteemi (või tasandit), mis lapse sotsialiseerumist mõjutavad.

Mikrosüsteem

- Keskkond, milles laps kasvab
- Perekond, eakaaslased, kool, naabruskond
- Kõige vahetum interaktsioon sotsiaalsete agentidega
- Laps aitab konstrueerida keskkonda ega ole passiivne
- Suurem osa uuringuid on keskendunud mikrosüsteemi teguritele

Mesosüsteem

- Seosed mikrosüsteemide vahel (kodu, kool jne), mis mõjutavad lapse spordiharrastust

Eksosüsteem

- Kogemused sotsiaalses keskkonnas, milles lapsel ei ole aktiivset rolli, kuid mis sellest hoolimata mõjutavad toimetulekut kitsamates süsteemides (näiteks kohaliku omavalitsuse tegevus spordiehitiste rajamisel)

Makrosüsteem

- Kultuuriideoloogia ja ühiskonna hoiakud (islam piirab naiste sportimist)

Kronosüsteem

- Keskkonnamõjustuste ja lapse arengu muutused ajas (negatiivne kogemus kooli kehalise kasvatuses tundides või treeningutel võib pärssida spordiharrastust ja huvi kogu järgnevas elus ja ka vastupidi).

Esitatud süsteemid on üksteisega pidevas interaktsioonis ning mõjutavad arengulisi protsesse. Bronfenbrenner rõhutab, et mitte eri süsteemid ega arengukeskkond iseenesest ei mõjuta lapse arengut ega sotsialiseerumist, vaid oluline on see, millist rolli erinevad tegurid lapse arengus ja õppimisel mängivad. Spordiharrastuse kontekstis tähendab see, et sporti sotsialiseerumine on paljude eri keskkonnategurite kompleksse mõju tulemus, mis avalduvad mitme aasta jooksul kronosüsteemiliste muutustena (lihtsamalt väljendudes isikliku kogemusena). Selleks, et ühelt poolt vahetu mikrokeskkond (perekond, sõbrad), mis mõjutab lapse harrastusi ja huve alates varasest lapseast. Samuti aga ka sellised lapsest mudelis kaugemal asuvad tegurid nagu seosed kooli ja kodu või kodu ja spordiklubi vahel. Veel tuleb arvesse võtta lapse individuaalsed arengutunnused, mis võivad mõjutada spordiharrastuse tekkimist ja säilitamist.

Kokkuvõtteks- sotsialiseerumine sporti on pikaajaline protsess, mille jooksul omandatakse teadmised ja reeglid spordi kohta ning kujunevad hoiakud ja väärtushinnangud, mis võivad säilida kogu eluks. Sotsialiseerumist mõjutavad erinevad tegurid, milledest lapseas on olulisem perekonna mõju, noorukieas suureneb aga sõprade mõju sotsialiseerumisel sporti.

Teemaseminar 6: Lapsed ja organiseeritud sport

Õpiülesanded:

1. Kirjeldada organiseeritud sporditegevuse vorme lastel.

Laste ja noorte organiseeritud sporditegevus omab arenenud ühiskonnas suuremat rolli kui aastakümned tagasi, mil vähemalt varases spordiharrastuses domineeris mitteorganiseeritud hoovisport. Tänapäeval pakuvad spordiklubid lastele organiseeritud sporditegevuse võimalusi alates 3.-4. eluaastast. Niivõrd varasel organiseeritud spordiharrastusel on nii positiivsed kui ka negatiivsed tulemused. Positiivne on see, et lapsed omandavad varases lapseas kiiresti spordialale vajalikud vilumused ja oskused, mis annab neile võistlussporti sisenedes eelised. Negatiivseks aspektiks tuleks aga lugeda fakti, et alustades lapsena ühe kindla spordiala organiseeritud harrastamist, võib teatud aja jooksul tekkida huvi kadumine, tüdimus ning spordist väljakukkumine. Spordisotsioloogid on uuringutes pööranud tähelepanu erinevat tüüpi spordiprogrammide vaheldumisele ja/või keskkonnale, milles laste spordiharrastust organiseeritakse. Varasemates uuringutes selgitati välja, mida inimesed arvavad noortespordist, eriti tulemuslikkusele orienteeritud keskkonnas. Tänapäeval on vanemad, treenerid ja spordiprogrammide koostajad koostöös spordiorganisatsioonidega leidnud mingeid võimalusi kuidas lapsi lihtsamalt spordi juurde tuua ning millistele tingimustele peaksid lastele suunatud spordiprogrammid vastama.

Organiseeritud lastespordi valdkonnas pööratakse tähelepanu järgmistele teemadele:

1. Organiseeritud noortespordi ajalooline väljakujunemine;
2. Tänapäeva organiseeritud noortespordi arengusuunad;
3. Erinevused mitteformaalselt (mängijate poolt kontrollitud) ja formaalselt organiseeritud (täiskasvanute poolt kontrollitud) spordi vahel;
4. Lastespordi tuleviku arengusuunad.

Üheks olulisemaks küsimuseks organiseeritud lastespordi puhul on selle võimalikud kasud nii lapse enda kui ka laiemalt vaadates ühiskonna tasemel. Lapsed saavad kahtlemata kasu sellisest organiseeritud spordiharrastusest, mis võtab arvesse lapse arengulisi eripärasid ja vajadusi. Enesehinnangu tõus, negatiivsete psüühiliste seisundite (nagu depressiivsus) vähenemine ning paranenud kehaline vormisolek on kõik teaduslikult tõestust leidnud kehalise treeningu kasud lastel ja noorukitel. Kas sellist kehaliste treeningut tuleks harrastada organiseeritult ja kas spordiklubis võis kusagil mujal, on omaette küsimus. Eestis toimub laste- ja noortesport organiseeritult põhiliselt kahes

kohas- spordiklubides ja spordikoolides. Oma olemusest need kaks organisatsioonitüüpi laste spordiharrastuse tagamisel oluliselt ei erine. Spordikoolide eeliseks on õppekava olemasolu, mis peaks kindlustama kvaliteetsema õppe-treeningtegevuse. Spordiklubid samas on mõnevõrra paindlikumad endi tegevuse planeerimisel ja näiteks uute spordialade juurutamisel. Ka rahastamine kui üks olulisemaid laste- ja noortesporti organiseerimise küsimusi, on spordikoolides paremini tagatud (kohaliku omavalitsuse spordikoolides), mis kindlustab näiteks treenerite tasustamisel stabiilsema süsteemi. Spordiklubide üheks probleemiks tänapäeva Eestis laste sporditegevuse läbiviimisel on nõupearaha hankimine kohalikest omavalitsusest "iga hinna eest". See tähendab seda, et tulemaks majanduslikult toime, püütakse spordiklubidesse kaasata võimalikult palju lapsi sõltumata nende eeldustest ala harrastada ning sportlikust tasemest. Treeninggrupid on selle tulemusena liiga suured ning treeningtöö kvaliteet võib selle tõttu kannatada. Samas on kogu Euroopalik laste - ja noortesport üles ehitatud klubilisele süsteemile ning võistlustel osalemiseks ei olegi muud võimalust, kui spordiklubi esindades. Spordikoolide jaoks eraldi võistlussüsteemi sellel spordikorralduse mudelis ei eksisteeri.

Noortesporti ajalooline väljakujunemine

19-nda sajandi lõpus hakkasid Lääne-Euroopas ja Põhja-Ameerikas moodustuma esimesed laste- ja noortesporti organisatsioonid, kuna mõisteti, et sotsiaalne keskkond mõjutab laste käitumist ja iseloomu. Leiti, et last ümbritsevat keskkonda tuleks suunata ja kontrollida ning kindlustamiseks tingimused järeltulevate põlvete igakülgseks kehaliseks ja vaimseks arenguks, on sport väga hea võimalus.

Sellel ajal oli sport organiseeritud ainult poistele ja tegevused toimusid peamiselt kooliväljakutel. Organiseerijad lootsid, et sport (eriti meeskonnasport) õpetab töölisklassi poistele seda, kuidas teha koostööd ja tulevikus produktiivselt töötada. Samuti loodeti, et sport kujundab kõrg- ja keskklassi perekondades olevad poisid tugevaks, võistluslikuks ja ennast maksmapanevaks meheks. Samal ajal tüdrukud tegelesid vähem võistluslike mängudega ja kehaliste harjutustega arendamiseks neid naiselikke „omadusi“. Koolide õppekava ja kehalised tegevused olid koostatud selliselt, et õpetada tüdrukutele kodutöödeks vajalikke oskusi, sest levinud oli arusaam, et see on märksa olulisem kui sportlik tulemuslikkus.

Pärast II Maailmasõda olid noortega seotud spordiprogrammid üles ehitatud eelpoolnimetatud soospetsiifiliste arusaamade alusel. 1950 – 1960- ndatel aastatel toimus Põhja-Ameerikas hüppeline laste ja noortega seotud spordiorganisatsioonide areng, mida toetati nii riiklikult kui ka erasektori poolt. Nendes programmides osalesid aktiivselt ka lapsevanemad ning pereliikmed ning suuremates spordiorganisatsioonides hakkas välja kujunema püramiidikujuline spordikorralduse mudel. Enamus spordiprogramme olid suunatud 8-15-aastastele poistele ning nendes rõhutati võistluslikkust ja eesmärgiks oli laps ette valmistada täiskasvanueluks. Veel kuni 1970- ndate aastateni ignoreeriti enamus riikides tüdrukute osalust spordis. Tüdrukute osaks jäi pealt vaadata ja kaasa elada ja ainuke osalemise võimalus spordis oligi pealtvaatajana. 1970–1980–

ndatel aastatel toimus kiire tüdrukutele mõeldud spordiprogrammide areng, mis rõhutasid võrdsete võimaluste tagamise olulisust spordis.

Organiseeritud noortesport on oluline kõrge majandusarenguga riikides, kuna kesk-ja kõrgklassi peredel on suuremad võimalused laste spordi organiseerimisel ja rahastamisel. Kuna laste- ja noortesport ei leia sellisel määral erasektori toetust kui professionaalne sport, on lastevanemate kaasamine spordi korraldamisel väga oluline. Vanemad aitavad lapse ja selle kaudu ka spordiklubisid vabatahtlikena, viivad lapse treeningutele ja võistlustele ning võimalusel toetavad spordiklubi rahaliselt. Laste- ja noortesport on välja kujunenud mudel, mille kohaselt majanduslikult paremal järjel olevate perede lapsed harrastavad selliseid spordialasid, mis vaesematest peredest pärit lastele on tihti kättesaamatu. Selline spordialade harrastamise diferentseeritus sotsiaalmajandusliku staatuse alusel kandub edasi täiskasvanusporti. Samas on sport saanud üheks võimaluseks elus edasi jõuda ja majanduslikult parema järje peale saada vaesematest peredest pärit lastele. Näiteks Zinedine Zidane, prantsuse rahvusmeeskonna kapten ning 10 aastat tagasi üks maailma parimaid jalgpallureid, on pärit alzeeria imigrantide perekonnast, kes elasid väga tagasihoidlikes majanduslikes tingimustes Marseille immigrantide piirkonnas. Jalgpall oli Zidane jaoks ideaalseks võimaluseks vaesusest välja pääseda ning see tal ka õnnestus. Või Maria Sharapova, kes emigreerus tüdrukuna koos isaga USAsse 300 USD rahakotis selleks, et Marial oleks paremad võimalused spordis tippu jõuda. Kuhu on Sharapova tänaseks päevaks jõudnud nii tennisistina kui ka ärilises mõttes suurfirmade reklaaminäona, on teada igale spordihuvilisele.

Organiseeritud sport ja selle mõju perekonna elule

Laste sportimisharrastus mõjutab kogu perekonda. Mida kõrgemale sportlikule tasemele laps spordis jõuab, seda rohkem vahendeid ja pühendumust sport nõuab. Sageli näeme igapäevaelu olukorda, kui lapsevanem ootab last kooli juures, et sealtsi kiiresti sporditreeningule minna. Peale treeningu lõppemist on lapsevanem jälle vastas ja nii see karusell päevast päeva pöörleb. Kui aga peres on 2 või enam last, kest spordiga tõsisemalt tegelevad, on olukord veelgi keerulisem ning nõaub vanematelt veel suuremat pühendumist. Viimase poole sajandi jooksul on laste organiseeritud sportimisel toimunud mitmed muudatused:

- 1) 1960ndatel aastatel kasvas oluliselt perekondade arv, kus tööl käisid mõlemad vanemad. Seetõttu tekkis vajadus luua spordiprogramme koolivälisel ajal ning suvel.
- 2) 1980ndatel aastate alguses muutus ühiskonnas oluliselt vanemate roll. Levis arusaam, et "head vanemad" on need, kes teavad oma laste asukohta ja tegevusi kaksikümend neli tundi ööpäevas. Organiseeritud sportimine on heaks võimaluseks laste vaba aega

kontrollida. Kui lapsed osalevad organiseeritud treeningutel, siis vanemad teavad, kus nad on ja mida teevad. Samuti eeldatakse, et lastele treenimine meeldib ning sport kujundab isiksust.

- 3) Viimasel ajal on kujunenud arvamus, et mitteorganiseeritud sportimisel osalevad lapsed võivad sattuda probleemidesse. Täiskasvanud leiavad, et lapsed on mitteformaalselt organiseeritud spordis seotud keskkonnast tulevate negatiivsete mõjudega. Nad näevad, et sportlik tegevus on parim viis lapse liikumisvajaduse rahuldamiseks, seda soovitatavalt täiskasvanute juhendamisel.
- 4) Tippспорт on suurendanud inimeste teadlikust organiseeritud spordist ja nad võtavad seda ühe osana kultuurist. Kui lapsed vaatavad sporti televiisorist ja kuulevad vanemaid ning sõpru rääkimas spordist, toimub selle kaudu sotsialiseerumine sporti. Organiseeritud spordiprogrammid on paljudes riikides väga populaarsed, sest lapsed vajavad võimalust eneseteostuseks, mida sport ideaalsest võimaldab.

Noorte positiivne areng ja sport

Noorukiperioodi isiksuse arengus on viimase 15 aasta jooksul kasutusele võetud mõiste „noorte positiivne areng spordis“ (*positive youth development in sport PYDS*). PYDS näevad noorukiiga kui arenguetappi, mil kõikidel noortel on head võimalused positiivseteks arengumuutusteks. King jt (2005) töötas läbi mahuka teadusliku kirjanduse selgitamiseks välja põhilised mõisted, mis on seotud PYDS-ga. Selgus, et 5 mõistet või konstrukti on selle kontseptsiooni kohaselt kõige olulisemad: kompetentsus, toimetulek, tervis, heaolu ja raskuste taluvus. Roth jt (1998) defineerivad „positiivset arengut“ kui „osalemist prosotsiaalsetes tegevustes ja tervist rikkuvate käitumiste vältimine“. Organiseeritud sport pakub noortele arvukaid võimalusi positiivseks arenguks. Sport on kõige populaarsem organiseeritud vaba aja tegevus, milles noored osalevad (Larson ja Verma, 1999). Organiseeritud spordis osalemine on seotud paremate õppetulemustega põhikoolis ja gümnaasiumis, suurema tõenäosusega jätkata õpinguid kõrgkoolis ning suurema autonoomiaga ja rahuloluga seoses esimese töökohaga (Barber jt, 2001). Samuti on uuringud näidanud, et organiseeritud noortespordis osalemine on seotud väiksema alkoholitarbimisega, suitsetamisega ning narkootiliste ainete tarbimisega. Samuti esineb sportivatel noorukitel vähem depressiivsust ning suitsidaalseid mõtteid (Zarrett jt, 2008).

Kokkuvõtteks- organiseeritud sport on ülekaalukalt kõige levinum laste ja noorte vaba aja veetmise vorm paljudes riikides (ka Eestis nagu 2012 a. tehtud küsitlus näitas). Lapsevanemad näevad organiseeritud sporditreeningutel käimist ühe võimalusena nende koolivälisest aega kontrollida ning turvalisust suurendada.

Teemaseminar 7: Sport ja sotsiaalne klass

Õpiülesanded:

- Mõista sotsiaalse klassi mõju inimeste spordiharrastusele
- Tuua näiteid tippsportlastest, kes on tavaellu siirdumisel edukad ja vähemedukad.

Klassiühiskonna kujunemine on mõjutanud ka spordi arengut. Juurdepääs erinevatele harrastustele ainuüksi läbi majandusliku aspekti on inimgruppidel erinev. Jõukamad inimesed omavad nii rohkem vahendeid kui ka vaba aega, et sporti harrastada. Golf, purjetamine aga ka ratsutamine on sellised spordialad, mis nõuavad suuremaid kulutusi võrreldes tervisejooksuga või jalgpalliga. Seeõttu on juba ajalooliselt välja kujunenud nõ rikaste ja vaeste spordialad. Nende vahele jäävad alad, mis on aga kättesaadavad kõikidele, sõltumata sotsiaalsest või majanduslikust taustast. Ligikaudsed arvutused näitavad näiteks, et selleks, et tagada USAs juunioride klassi jõudnud tennisemängija ühe hooaja treeningute ja võistluste eelarve, on vajalik ligikaudu 10 000- 25 000 USD. Sellist väljaminekut perekonna eelarvest on võimalik teha kõrgema keskklassi perekonnal ning on raske ette kujutada, kuidas vaesest perest pärit noor enda unistust saada professionaalseks tennisistiks ellu viib. Sageli arvatakse, et spordis on oluline vaid tulemus. Enamus inimesi näevad sporti kui nähtust, mis on avatud igaühele ning kus edukus sõltub eelkõige individuaalsetest võimetest ning raskest tööst, mitte aga rahast või majanduslikest privileegidest. Kui aga inimesed on spordi harrastamiseks organiseerunud, hakkab nende tegevus sõltuma materiaalistest vahenditest. Ruumide ja inventari rent ning ostmine, instruktori või treeneri palkamine, võistlustel osalemine jne on seotud rahaliste väljaminekutega. Võib öelda, et sport on seotud sellega, kes on kes ühiskonnas ning milline on tema majandusliku heaolu tase.

Kui arutletakse sportlaste sotsiaalse staatuse üle ühiskonnas on paljud arvamused, et tippsportlased teenivad palju raha ning loovad spordi kaudu sidemeid hilisemaks paremaks toimetulekuks tavaelus. Paljud tippsportlased on pärit madalast sotsiaalsest klassist, kuid nende teenistus sportlasena ning sotsiaalne staatus võimaldab neil sotsiaalsel redelil üles jõuda. Järgnevalt püütakse vastust leida sellistele küsimustele nagu:

- Kuidas on sport seotud majandusliku ebavõrdsuse ning majandusliku heaoluga?
- Kuidas on sotsiaalne klass seotud spordiharrastuse mudelitega ühiskonnas?
- Millises ulatuses võimaldab sport luua karjäärivõimalusi endistele sportlastele ning leida tööd spordiorganisatsioonides?
- Millises ulatuses mõjutab sportimine tööalast edukust ning suurendab endiste sportlaste sotsiaalset mobiilsust?

Sotsiaalse mobiilsuse all mõistavad sotsioloogid muutusi majandusliku heaolu, haridustaseme ja elukutse osas kas inimese eluea jooksul või ülekantuna põlvkondade vahel.

Sport ja majanduslik ebavõrdsus

Erinevused majanduslikus heaolus, poliitilises positsioonis ning mõjus ning sotsiaalses staatuses mõjutavad kindlasti spordiharrastust. Sotsioloogid käsitlevad majanduslikku heaolu, poliitilist positsiooni ja mõju ning sotsiaalset staatust kui olulisi tegureid, mis mõjutavad inimese käitumisotsuseid. Protsessi, mille kaudu need kolm tegurit muutuvad sotsiaalse elu organiseerumise ning inimeste igapäevase elu aluseks ühiskonnas, nimetatakse klassisuheteks. Kuna klassisuhted on tihedalt seotud majanduse ning poliitikaga ja mõjutavad inimgruppide vahelisi suhteid, on need tegurid ka spordisotsioloogide huviorbiidis. Sageli ollakse arvamusel, et sport on avatud ning demokraatlik nähtus ning seetõttu ei ole sport seotud erinevustega majanduslikus seisundis või sotsiaalses staatuses. Ehkki see väide võib olla tõsi mõnede mitteformaalselt organiseerunud spordivormide puhul, esinevad ametlikult organiseeritud spordis nii majanduslik kui ka sotsiaalne ebavõrdsus. Organiseeritud sport ei arene ilma materiaalsete vahendite kaasamiseta. Inimgrupid, kes kontrollivad neid ressursse ning kasutavad neid spordi organiseerimiseks ja spondeerimiseks lähtuvad alati enda väärtustest ning huvidest. Oleks mõeldamatu, et näiteks olümpiamänge sponsoreerivad suurkorporatsioonid ei arvestaks ettevõtte turunduslike ja majanduslike huvidega ning võimalike reklaamiväljunditega, millega inimgruppide otsuseid mõjutada.

Ühiskonna mõjuvõimsad grupid omavad suurt mõju sellele, millised spordialad on organiseerunud, milliseid alasid arendatakse ning reklaamitakse. Kui mõned, ehkki suurte traditsioonidega alad, ei kattu nende gruppide huvidega, on raske neid alasid arendada. Rannavõrkpall ei oleks kunagi arenenud välja olümpiaalaks, kus mängijad teenivad kopsakaid auhinnarahasid, ilma kahe suure ettevõtte - Corona Beer ja Cuervo Tequila - turundushuvide alla sattumata. Olümpiamängud on viimase paari aastakümne jooksul välja kujunenud kasumit tootvaks sporditööstuseks just avatuse tõttu rahvusvaheliste korporatsioonide turundushuvidele. Sponsorluse temaatikat spordis ning selle võimalikke plusse ja miinuseid spordi arengule käsitleme eraldi loengus.

Klassisuhted spordis

Üheks võimaluseks, kuidas klassisuhete dünaamikat spordis lahti mõtestada, on mõelda sellele, kuidas kronoloogiline vanus on seotud spordi harrastamisega. Ehkki lapsed on võimelised spontaanselt organiseeruma kehaliste tegevuste ja mängude sooritamiseks, on organiseeritud laste ja noorte spordiprogrammid ning võistlused välja kujunenud täiskasvanute ideede alusel selle kohta, mida peaks lastele spordi kaudu andma. Laste endi seisukohalt vaadatuna on spordis olulised tegevusrõõm, isiklik osavõtt, võistlusmomendi stimuleeriv mõju ning suhete arendamine sõpradega. Täiskasvanute arvates, kes omavad ressursse laste spordi organiseerimiseks, tuleb aga noorte spordis rõhutada distsipliini, tulemuslikkust, allumist täiskasvanute autoriteedile ning nende poolt kehtestatud reeglitele. Seega, kuna täiskasvanud omavad ressursse, et noorte sporti arendada, peegeldab see sport suures osas ka täiskasvanute nägemust selle kohta, mida sport peaks lastele andma. Kui laste tegelik käitumine kaldub sellest nägemusest kõrvale, kasutavad täiskasvanud jõudu, et püstitatud reeglid uuesti kehtestada. Kui lapsed harrastavad sporti "õigesti" st täiskasvanute reeglite järgi ning täiskasvanute ootusi täites, rõhutavad nad, et nii arendatakse iseloomu. Seetõttu on mõned autoritaarsed noortetreenerid saavutanud suure populaarsuse paljude lapsevanemate seas, kuna nad arvavad, et maailm on parem koht, kui täiskasvanud omavad täielikku kontrolli noorte inimeste üle ning lapsed alluvad vastuvaidlematult sellele kontrollile.

Klassisuhted mõjutavad sporti peaaegu sarnasel moel. Inimesed, kes omavad sotsiaalset, poliitilist ning majanduslikku võimu, mõjutavad sporti lähtuvalt sellest, millised on nende endi huvid. Selle kaudu levitavad nad ideid selle kohta, kuidas sporti peaks korraldama. Näiteks võivad need inimgrupid kasutada ressursse ning sotsiaalseid sidemeid selleks, et harrastada sporti ekslusiivsetes spordiklubides ja tingimustel, mis on teistele inimgruppidele kättesaamatud. Kui nii juhtub, muutub sport töövahendiks, mille kaudu need inimgrupid rõhutavad majanduslikke ja sotsiaalseid erinevusi endi ning teiste vahel. Samuti levitatakse sellise tegevusega ideoloogiat, et inimesed, kellel on raha ja mõjuvõim, on ühiskonnale tähtsad.

Ühiskonna mõjuvõimsad grupid võivad organiseeritud spordi spondeerimise toetada kas sellist ideoloogiat, mis toetab nende endi majanduslikke ja poliitilisi huvisid. Nii on tänapäeva tippспорт suunatud võistluslikkusele, individualismile, kõrgtasemel vilumustele, kõrgtehnoloogia kasutamisele ning vastase üle domineerimisele. Sellisel kujul on sport seotud ideoloogiaga, mis on suunatud individuaalsele tulemuslikkusele, võimele olla teistest parem ning mängida vastane üle. Kuna inimeste jaoks on edukus spordis seotud ka isiklike eesmärkide saavutamise ja tulemusele orienteeritud ühiskonnas, kaob sageli sellise sportimise juures ära mängurõõm ja *fair play* põhimõtete järgimine.

Milliseid eeliseid annab aga tippportlaseks olemine hilisemas elus? Me leiame palju näiteid selle kohta, kus endised tipud on peale sportlasekarjääri lõpetamist siirdunud kas poliitikasse või äritegevusse. Kindlasti annab inimese tunnus ühiskonnas talle teatavad eelised alustamaks karjääri kas siis poliitikas või mõnes teises tegevusvaldkonnas. Tuntust ei saa aga kaugeltki võtta kui garantiid, et spordijärgses elus ollakse edukas poliitik või ärimees. Pigem on endistel sportlastel raskem tavaelus sarnaseid tulemusi saavutada kui spordis. Olles pühendunud aastakümneid spordile on raske kaotatud aega tagasi teha omandades teadmisi ja kogemusi mõnes teises elutegevuse valdkonnas. Kui sportlane on karjääri jooksul kogunud sellise kapitali (auhinnarahade või reklaamilepingutega), mis võimaldab tal rahulikult kogu järgneva elu ära elada, ei olegi vajadust liigseid riske võtta ja äritegevusega alustada. Rohkelt on näiteid hoopis selle kohta, et profisportlased ei suuda sportlaskarjääri lõppedes ärilises plaanis edukas olla ning kulutavad kapitali, mis spordiga teeniti, kiiresti ära. Olgu selliseks näiteks kasvõi Mike Tyson, kes vaatamata ülikõrgetele auhinnarahadele ja ligikaudu 100 milj USD dollari teenimisele sportlasena, sattus kiiresti elu hammasrataste vahele ja lõpetas vanglatrellide taga.

Teemaseminar 8: Sport ja majandus

Õpiülesanded:

1. Aru saada sporditööstuse tegutsemise iseloomust
2. Analüüsida spordiürituse korraldamise majanduslikku mõju

„Sport ei ole mitte ainult üks ärivaldkond. See on üks kiiremini kasvavaid tööstusi USAs olles seotud peaaegu kõikide teiste majandusharudega“. Sellise tsitaadiga Michael Ozanianilt, *Financial World* toimetajalt, võiks spordi ja majanduse teemat alustada. Mitte kunagi varem ei ole firmad ja suurkorporatsioonid omanud nii suurt kontrolli spordi üle kui tänasel päeval. Sport ei eksisteeri enam ammu ainult sportlaste ja pealtvaatajate jaoks. Tänapäeva sporti hinnatakse käibe ja kasumi, turuosa ja brändi väärtuse muutuste alusel. Suurvõistluste korraldamises ja toetamises nähakse ideaalset võimalust ettevõtte reklaamimisel ja uute turgude võitmisel, kuna sellega kaasneb massiivne reklaam miljonitele potentsiaalsetele tarbijatele üle kogu maailma. Tänapäeva profisport on kommertsialiseerunud ja globaliseerunud. Lisaks tungivad erinevad tehnoloogiad üha rohkem sporti ning see teeb spordi kui toote turundamise veelgi atraktiivsemaks ja majanduslikult kasulikumaks. Firmade huvid mõjutavad kõike alates sportlaste võistlusvormide värvist kuni võistluse või ülekande aja määramiseni. Meediakompaniid omavad üha enam spordiorganisatsioone või meeskondi ning saavad sellest suurt majanduslikku kasu. Sellele vaatamata, et keegi ei sea kahtluse alla tänapäeva spordi kommertsialiseerumist tervikuna, on siiski veel hämmastavalt palju küsimusi spordi majandusliku mõju kohta, millele ei ole teadlaste poolt leitud selgeid vastuseid. Näiteks käib arutelu selle üle, kas suurte rahvusvaheliste võistluste korraldamine on kohaliku piirkonna ja riigi majanduse arengu seisukohalt kasulik või mitte. Ehkki olümpiamängude või jalgpalli MM-i korraldamine on majanduslikult tasuv, on mõju kohaliku piirkonna majanduslikule heaolule küsitavam. Või täpsemalt väljendudes, sageli ülehinnatud. Seejuures teeb raskeks probleemi lahendamise täpsete algandmete puudumine ning analüüsimeetodite subjektiivsus. Ürituse korraldajad püüavad samuti võistluse korraldamisega seotud majanduslikku kasu näidata suuremana, kui see tegelikult on.

Woods (2011) toob ajalooliselt välja spordi kommertsialiseerumise olulisemad tingimused:

- 1) Inimestel on vaja töövälisest vaba aega selleks, et sportida ja sporti vaatamas käia. Seoses industrialiseerumisega tekkis töölisklassil rohkem vaba aega.
- 2) Inimestel peab olema vaba raha, mida spordile kulutada. Ühiskonna arenemine ja inimeste heaolu tõus tagas rohkem vahendeid spordile.

- 3) Inimesed peavad elama ühes kohas, et kasutada spordirajatisi ning sõita võistlustele pealtvaataja või osalejana. Samuti on püsiv elukoht eelduseks kodukoha spordiklubi identiteedi tekkimiseks. Seega arenes kommertsport seoses ühiskonna urbaniseerumisega.
- 4) Meedia peab tagama spordi kajastamine avalikus ruumis, mis kindlustab populaarsuse tõusu ja inimeste huvi.
- 5) Spordi infrastruktuuri peab pidevalt arendama.

Arenenud majandusega riikides on inimeste kulutused spordile suuremad kui arengumaades. Spordi kommertsialiseerumine on globaalne nähtus. Suurfirmad soovivad turunduslikel eesmärkidel enda tegevust globaalselt laiendada ning kasutavad selleks sporti kui sotsiaalselt väga ulatuslikult „tarbitavat“ toodet. Reklaam, mida läbi suurvõistluste või liigade sponsortegevuse saadakse, jõuab garanteeritult sadade miljonite potentsiaalsete tarbijateni, mis neid mingil moel ikka mõjutab. Ehkki inimene ei pruugi kohe firma toodet või teenust tarbima hakata, mõjutab igasugune reklaam selle vastuvõtjat kasvõi alateadlikult. Mingil hetkel, kui on vaja aga tarbimisotsust teha ning midagi osta, võib selline reklaamissõnum uuesti meelde tulla ning ostuotsust mõjutada. Hea näide spordi kommertsialiseerumise ja globaliseerumise kohta on korvpalliliiga NBA. 1980ndate lõpus oli NBA mängude teleauditoorium suhteliselt piiratud Põhja Ameerika ning väheste Euroopa televaatajatega. 1992.a. Barcelona suveolümpiamängudele saadeti USA rahvuskoondist esindama kõik tolleaegsed paremad NBA tähtmängijad eesotsas Michael Jordani, Larry Birdi ja Magic Johnsoniga, kes loomulikult Dream Teami nime all olümpiakulla USAsse tõid. Milline oli aga selle profimängijate OM-ile saatmise tulemus- NBA kui liiga populaarsus tõusis 15 aasta jooksul hüppeliselt üle kogu maailma. Suurenes riikide arv, millede telekompaniid ostsid NBA mängude teleülekande õigusi ning teleauditooriumi näitajad suurenesid sadades protsentides. NBA kui kaubamärk või bränd tugevnes, mis omakorda lõi võimalused NBA mängijate ja klubide sümboolikaga toodete müügiks kogu maailmas. Ei ole midagi üllatavat, kui Michael Jordani numbrit kandva särigiga poisid põrgatavad palli New Yorgi eeslinna või Tokyo ja Sao Paulo platsidel.

Spordiürituste majanduslik mõju

Spordiürituste majanduslik mõju piirkonna majandusele on mitmekülgne, aga nagu eelnevalt mainitud, sageli ülehinnatud andmete subjektiivsuse tõttu. Millised aga on olulisemad majanduslikud hoovad, mille kaudu spordiüritus kohalikku majandust elavdab? Kui on tegemist rahvusvahelise suurvõistlusega, on esmane toime uute töökohtade loomine. Ehkki sport kui tegevusvaldkond toetub suuresti vabatahtlike tegevusele, ei ole võimalik kõiki suurvõistluste korraldamisega seotud tööülesandeid vabatahtlikele delegeerida. Seejuures tuleb arvestada, et suurvõistluse korraldamine on seotud paljude sektorite tegevusega, milledes on vajalik täiendava tööjõu värbamine. Transport,

majutus, toitlustamine, meelelahutus ja turvateenused on vaid mõned näited sektoristest, milles on vajalik oluline tööjõuressurssi lisandumine seoses spordivõistluse toimumisega. Võistluste läbiviimine stimuleerib nii välis- kui ka siseturismi ning tuhandete inimeste juurdevool piirkonda tekitab iseenesest tööjõumahtude suurenemise. Toome näitena US Openi tennise suure slämmi turniiri, mille majanduslik mõju korraldavale organisatsioonidele on tohutu. Tegemist on 2 nädala jooksul toimuva profitenise turniiriga, mis toimub New Yorkis Flushing Meadowsi väljakutel. Seda iga-aastast turniiri korraldab Ameerika Ühendriikide Tenniseassotsiatsioon (USTA), mille liikmeskond on ligikaudu 700 000 inimest (liikmed maksavad aastatasu 35 USD, mis tagab 24,5 milj USD aastatulu). Kui liikmemaksudest tuleb raha on suhteliselt tagasihoidlik võrreldes sellega, kui palju teenib USTA US Openi korraldamisega. Ligikaudu 85% USTA aastasest sissetulekust tuleb US Openi korraldamisest! Ehkki 2009.a. ei olnud USA ja maailmamajandusele parimad ajad, oli US Openi käive umbes 200 miljonit USD ning hinnatava kasum 100 ja 115 miljoni USD vahel (*SportBusiness Daily*, 2009). Enam kui 100 miljonit dollarit kahenädalase tenniseturniiri korraldamise eest on kindlasti mõtlemapanev kasum ka suurtele korporatsioonidele. Seejuures on USTA mittetulundusühind, mille põhikirjalised eesmärgid on tennise igakülgne arendamine USAs. Ainuke New Yorki meeskond, kes teenib rohkem kui USTA US Openi korraldamisest, on New York Yankees, kuid seda kogu hooaja 81 kodumängu eest. Kuidas USTA ühe võistluse korraldamisel majanduslikult nii edukas on? US Open sissetulekud jagunevad laias laastus võrdselt piletimüügist ja toitlustamisest, sponsoritelt ning teleülekannete müügist üle maailma. Teised Ameerikas toimuvad tenniseturniirid saavad sissetuleku põhimõtteliselt samadest allikatest, kuid oluliselt väiksemates mahtudes. US Open kuulub aasta nelja mainekama turniiri hulka (Grand Slam), mis loovadki tingimused selliste käibe-ja kasuminäitajate saavutamiseks.

Väiksemad spordiüritused kindlasti sellist majanduslikku efekti ei oma ning nende korraldamisega jõukaks ükski spordiklubi või alaliit ei saa. Ka Eestis on viimase kümnekonna aasta jooksul korraldatud ja edukalt mitmeid rahvusvahelisi tiitlivõistlusi ning mänge. Suurima eelarvega neindest spordiüritustest on Eesti Jalgpalli Liidu poolt korraldatavad rahvuskoondise kodumängud AleCoq Arenal ka Eesti Suusaliidu korraldatavad MK etapid murdmaasuusatamises. Kui MK etappide eelarved on püsinud enam-vähem stabiilsena 650-700 000 EUR piires, siis Eesti ja Inglismaa jalgpallimängu korraldamine tõi teleülekannete müügist väidetavalt Eesti Jalgpalli Liidu eelarvesse enam kui 1 miljonit EUR. Maailma mastaabis on need summad tühised aga meie turu väiksus ei võimalda mitte kunagi spordiürituste korraldamisel sellist kasumit saada võrreldes suurriikidega.

Profiliigade monopol

Paljud profiliigad spordis kaitsevad endi monopolset seisundit kasutades selleks erinevaid viise. Esiteks, meeskondade omanikud kontrollivad teamide tegevust fännide, mängijate, meediatulude, litsenseeritud kaupade müügi ja sponsroluse osas. Teiseks, liigad nagu NFL, NBA või NHL teevad koostööd vältimaks uute, konkureerivate liigade teket. Kolmandaks, kasutades drafti süsteemi (uute mängijate valik liigasse) survestavad meeskondade omanikud lepinguid sõlmida ainult valitud mängijatega, et hoida sportlaste hinda all. Ja neljandaks, uued meeskonnad peavad liigaga liitumiseks tasuma ülikõrget maksu kõikide liigas osalevate meeskondade omanikele. Profimeeskondade suurimad sissetulekud on sarnased US Openi tenniseturniiri korraldamise tuludega (piletimüük, sponsorlepingud ja meediatulud), kuid siia lisandub meeskonna ja mängijate sümboolikaga toodete müük. Seetõttu on normaalseks kujunenud nähtus, et meeskonna omaniku arvestavad staarmängijaga lepingu sõlmimisel kokku võimaliku tulu, mis on seotud mängija nimega seotud toodete müügiga. Mängijad on sõna otseses mõttes „tooted“, millel on hind ja selle võimalik muutus ajas (noormängija hind tõuses ajaga, karjääri lõpetaval aga langeb).

Kokkuvõtteks tuleb tõdeda, et sporditööstus on üks kiiremini arenevaid tööstusharusid globaliseerivas maailmas. Suureneb meelelahutustööstuse ja meedia tungimine sporti ning sportlaste kui toodete väärtustamine meeskondade komplekteerimisel ning spordivõistluste korraldamisel.